

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

« ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ »

Η συμβολή του Παναγιώτη Κονδύλη στη κατανόηση της
μετα-ψυχροπολεμικής περιόδου

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Εμμανουήλ Γιαννάκης

ΑΘΗΝΑ 2020

Τριμελής Επιτροπή

Γιώργος Ευαγγελόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπων)

Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Ανδρέας Γκόφας, Αναπληρωτής Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Εμμανουήλ Γιαννάκης, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στην σύζυγό μου Μάτα και τα παιδιά μου Δημήτρη και Μιχάλη για την αμέριστη
συμπαράσταση και υπομονή τους.*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	7
1 . Ο κοινωνικοιδεολογικός αγώνας	8
Κοσμοθεώρηση και σχήματα σκέψης	9
Η επίδραση του Λόγου	10
Η ηθική.....	11
Ο κοινωνιολογικός σχετικισμός	12
2. Η μεθερμηνεία του φιλελευθερισμού.....	13
Οι μεθερμηνείες του Ατομικισμού και της Ισότητας	13
Η εμφάνιση του εκδημοκρατισμού.....	15
Οι λόγοι προώθησης της μεθερμηνείας του φιλελευθερισμού	15
Οικονομία και πολιτική στη μαζική δημοκρατία	16
Γνωρίσματα της Μαζικής δημοκρατίας.....	17
Οι αναδυόμενες αντιφάσεις.....	19
3.Πλανητική πολιτική :μια εισαγωγική θεώρηση.....	20
Φάσεις της πλανητικής πολιτικής.....	22
Μορφές της πλανητικής πολιτικής	24
Εκδημοκρατισμός και Εκσυγχρονισμός	25
Η προβληματική της σχέσης πολιτικής και οικονομίας	26
Κυρίαρχο κράτος: μετουσίωση ή αποδόμηση.....	27
Διαμορφώσεις στην εποχή της πλανητικής πολιτικής.....	29
Ο Οικονομικός και εγγενής χαρακτήρας της πλανητικής πολιτικής.....	32
4.Η νέα μορφή των συγκρούσεων	34
Μια προσπάθεια αποτίμησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων	36
Παγκοσμιοποίηση και οι νέοι αγώνες κατανομής.....	40
Η προσέγγιση του Π. Κονδύλη στη θεώρηση του παγκόσμιου κράτους	41
Ο Κονδύλης απέναντι στις βεβαιότητες	44
5.Συμπεράσματα-Σκέψεις.....	47
Πηγές-Βιβλιογραφία	51

Περίληψη

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί στην ανάδειξη της συμβολής του Παναγιώτη Κονδύλη αναφορικά με την κατανόηση της μετά ψυχροπολεμικής περιόδου. Ο Κονδύλης ως αναλυτής της ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν επιθυμούσε να παρουσιάσει την ανθρώπινη συμπεριφορά σε επιστημονικούς κλάδους, διακριτά και ενδεχομένως απλά τεχνικά διακεκριμένους μεταξύ τους π.χ. από τη σκοπιά «της» φιλοσοφίας ή «της» πολιτικής, αλλά ακριβώς το αντίστροφο. Επεδίωκε να αναδείξει την ενότητα των βασικών της δομών και την λογική της εκδίπλωσης της στους τομείς της πολιτικής, της κοινωνικής και ιστορικής πράξης. Σκοπός λοιπόν της εργασίας είναι να αναδείξω το θεωρητικό κοινωνικό-ιδεολογικό πλαίσιο βάσει του οποίου μπορεί να περιγραφεί η κοινωνία και η πολιτική στην εποχή μας και ακολούθως χρησιμοποιώντας αυτά τα εργαλεία επιχειρώ να εξηγήσω την δική του προσέγγιση στη μελέτη των Διεθνών Σχέσεων. Ταυτόχρονα στη παρούσα εργασία αναδεικνύονται οι απόψεις του που - αν και την εποχή που εκφράσθηκαν έφεραν αιρετικό πρόσημο καθώς θεωρούνταν ριζοσπαστικές ενάντια στο καθησυχαστικό κλίμα της μεταψυχροπολεμικής περιόδου - κατέληξαν να αποδειχθούν προφητικές 20 χρόνια αργότερα αποδεικνύοντας έτσι της ευθυκρισία αλλά και την οξύνοια του.

Λέξεις κλειδιά: Μαζική Δημοκρατία , Πλανητική Πολιτική , Ανθρώπινα Δικαιώματα, Οικουμενισμός, Φιλελευθερισμός .

Panagiotis Kondylis's contribution regarding the comprehension of the Post Cold War Era

Emmanouil Giannakis

Abstract

The aim of the current thesis is to emphasize Panagiotis Kondylis's contribution regarding the comprehension of the Post Cold War Era. As an analyst of human behavior, Kondylis did not intend to present it separately and in scientific fields that are probably technically diverse, for instance, from the standpoint of philosophy or politics, but exactly the opposite. He strived to point out the unity of its basic structures and the rationale of its uncoiling in the sectors of political, social and historical act. The purpose of this thesis is to highlight the theoretical socio-ideological framework within which contemporary society and politics can be described. Using these tools, I will then try to explain his own approach in the study of International Relations. Moreover, this work attempts to highlight his views which, although considered heretical, radical and against the reassuring climate of the Post Cold War period when expressed at his time, eventually proved to be prophetic 20 years later, thus revealing his sound judgement.

Key words: Mass Democracy, Planetary Politics, Human Rights, Ecumenism, Liberalism.

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δυο μέρη. Στο 1^ο μέρος (ΚΕΦ.1&2) που βασίζεται στο έργο του Κονδύλη «Η παρακμή του αστικού πολιτισμού» θα επιχειρηθεί μια σύντομη αποτύπωση της ιστορίας των Ιδεών και των αναλυτικών εννοιολογικών εργαλείων έτσι ώστε να καταστεί σαφές το κοινωνικό-ιδεολογικό πλαίσιο. Στο 2^ο μέρος (ΚΕΦ.3&4) θα επιχειρηθεί μια ανάδειξη της συμβολής του στα θέματα διεθνών σχέσεων μέσω των έργων του, «Πλανητική πολιτική μετά τον Ψυχρό πόλεμο» και «Από τον 20^ο στον 21^ο Αιώνα, Τομές στην πλανητική εποχή μετά το 2000».

Η ύπαρξη του 1^{ου} μέρους είναι αναπόσπαστο μέρος της συνέχειας της σκέψης του Κονδύλη και ταυτόχρονα λειτουργεί ως θεμέλιο πάνω στο οποίο θα οικοδομηθεί η επιχειρηματολογία του όπως παρατίθεται στο 2^ο μέρος. Δεδομένου ότι η περιγραφή ενός φαινομένου μέσω αποσπασματικών διαγνώσεων δεν επαρκεί, απαιτούνται δύο ακόμη κρίσιμα στοιχεία: α) προσπάθεια εύστοχης απόδοσης του φαινομένου μέσω της ανάδειξης των βαθύτερων αιτιών και β) μια σχετικά ασφαλή πρόγνωση για την εξέλιξη του.

Η εργογραφία του Κονδύλη λοιπόν παρουσιάζει μια συνοχή αλλά ταυτόχρονα και μια καινοτομία αφού βασίζεται στην εξέλιξη της σκέψης και εκδιπλώνεται σε τρία επίπεδα –φιλοσοφία, ιστορία ιδεών (θεωρητικές αποσκευές) και εφαρμογή τους στην ανάλυση της διεθνούς πολιτικής. Ενυπάρχει λοιπόν ένας προβληματισμός συνυφασμένος εξ αρχής με την πολιτική, τόσο υπό την ευρεία όσο και υπό την στενότερη έννοια του όρου αλλά φυσικά συνυπάρχει και η αντίστροφη διαδικασία όπου πολιτικά ενδιαφέροντα μετοχρετώνται σε φιλοσοφικές αναζητήσεις επομένως η ανάγκη της εμβάθυνσης και της διεύρυνσης γίνεται επιτακτική. Τα πολιτικά ενδιαφέροντα λοιπόν σύμφωνα με την Κονδύλεια θεώρηση δεν εξαντλούνται στην επισταμένη παρακολούθηση της τρέχουσας διεθνούς πολιτικής, αλλά επεκτείνονται σε μια ουσιαστική μελέτη της νεώτερης πολιτικής θεωρίας. Πριν δηλαδή ανατρέξουμε στις αναλύσεις της πλανητικής πολιτικής επιβάλλεται μια μελέτη της νεώτερης πολιτικής θεωρίας και η ενασχόληση με την ευρύτερη κοινωνιολογική και φιλοσοφική παιδεία. Παράδειγμα αποτελεί η συγκυρία κατά την οποία η κατάρρευση του κομμουνισμού και η απαρχή της αμερικανικής ηγεμονίας δημιούργησε μια κατάσταση στο έπακρο ερεθιστική για τον Κονδύλη. Όπως δήλωσε ο ίδιος «Κάθε ανοιχτή κατάσταση σε βάζει στον πειρασμό να κάνεις προβλέψεις, αλλά οι προβλέψεις οφείλουν να απορρέουν από μια σοβαρή ανάλυση των κινητηρίων δυνάμεων, των

μακροπρόθεσμων, τουλάχιστον, συντελεστών της εξέλιξης. Με τη σειρά τους, πάλι, τέτοιες αναλύσεις συμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα με γενικότερα θεωρητικά ζητήματα» (Π.Κονδύλης, 1998).

Ταυτόχρονα δεν δίστασε να αμφισβητήσει αρκετές παγιωμένες αντιλήψεις όπως την πεποίθηση που αποτελεί παράφραση του Kant ότι οι δημοκρατίες δεν διεξάγουν πόλεμο (αναφέρεται στο υποκεφάλαιο «Παγκοσμιοποίηση και οι νέοι αγώνες κατανομής») , τη πεποίθηση για το τέλος της ιστορίας (Fukuyama) και τη σύγκρουση των πολιτισμών (Huntington) (αναφέρεται στο υποκεφάλαιο «ο Κονδύλης απέναντι στις βεβαιότητες»). Άξιο αναφοράς είναι το γεγονός ότι «Ο Κονδύλης δεν έχει κάνει διεθνολογικές σπουδές, αλλά υπήρξε καθολικός στοχαστής της ανθρώπινης κατάστασης και ον βαθύτατα πολιτικό οπότε το ενδιαφέρον του για τις εξωτερική πολιτική και τις διεθνείς σχέσεις θα έπρεπε να ήταν αναμενόμενο.» (Ευαγγελόπουλος, 2016)

1 . Ο κοινωνικοιδεολογικός αγώνας

Οι απόψεις που εκφέρουν τα υποκείμενα -πέρα από τις όποιες συμπάθειες/αντιπάθειες μπορεί να εμπεριέχουν -αντικατοπτρίζουν λιγότερο τον χαρακτήρα του επίμαχου θέματος και περισσότερο τις κοσμοθεωρητικές θεάσεις τους καθώς και τα κοινωνικοπολιτικά ρεύματα που τις διατρέχουν. Συνεπώς πρέπει να πραγματοποιηθεί μια ιδιότυπη ερμηνεία της πραγματικότητας μέσω της θέασης της σε μια ευρύτερη προοπτική και της ερμηνείας αυτής με την βοήθεια εννοιολογικών εργαλείων (Κονδύλης, 1991).

Ο Κονδύλης (1991) υποστήριξε αλλά και τεκμηρίωσε την άποψη ότι η προβληματική του μοντέρνου και του μεταμοντέρνου στην κοινωνικοπολιτική της έποψη αναδεικνύεται καλύτερα υπό το πρίσμα της παρακμής του αστικού τρόπου ζωής και σκέψης και μέσω της επικράτησης της μαζικής δημοκρατίας ως μεθερμηνείας του φιλελευθερισμού. Σε επίπεδο κοινωνικής αλλαγής ο μοντερνισμός έχει ήδη σχηματιστεί όταν εμφανίζεται στο προσκήνιο η βιομηχανική μαζική κοινωνία και ταυτόχρονα αρχίζει η υπονόμευση της κυριαρχίας του φιλελευθερισμού, δηλαδή της κοινωνικοπολιτικής κυριαρχίας της αστικής τάξης.

Η μαζική κοινωνία προσπάθησε να εκφραστεί σε πολιτικό επίπεδο μέσω μαζικών δράσεων και οργανώσεων περιορίζοντας με αυτό τον τρόπο την δράση της αστικής ολιγαρχίας. Η μετάβαση αυτή συνεπέφερε μια αλλαγή του κοινωνικά κυρίαρχου σχήματος σκέψης και κοσμοθεώρησης. Το συνθετικό-εναρμονιστικό

σχήμα σκέψης που κυριάρχησε στο αστικό πνεύμα ήλθε σε αντιδιαστολή με το αναλυτικό –συνδυαστικό που χαρακτηρίζει την μαζική δημοκρατία.

Στο συνθετικό εναρμονιστικό σχήμα η συγκρότηση της κοσμοεικόνας μπορεί να γίνεται μέσα από ένα ετερόκλητο σύνολο δυνάμεων και πραγμάτων που εν δυνάμει μπορεί να βρίσκονται σε σύγκρουση ή αντίθεση εάν ιδωθούν μεμονωμένα , όμως ως συνολική εικόνα συνθέτουν το αρμονικό Όλο όπου εντός του οι ενδεχόμενες προστριβές αναιρούνται για την εξυπηρέτηση έλλογων σκοπών. Ταυτόχρονα η επιβίωση και η εκδίπλωση της ατομικότητας του μέρους εντός του Όλου συμβάλλει στην αρμονία του. Συνεπώς στο συγκεκριμένο σχήμα η θεώρηση των πραγμάτων γίνεται με βάση τη λειτουργία τους .

Η αστική τάξη η οποία αντικατέστησε την *societas civilis* λοιπόν αντιπροσωπεύεται από το συνθετικό-εναρμονιστικό σχήμα σκέψης. Στο εν λόγω κοινωνικό μόρφωμα υπάρχουν μεν κοινωνικές διαφορές ουσίας και ιεραρχία αλλά το διαφαινόμενο ανταγωνιστικό πλαίσιο δεν καταλήγει σε μια θεώρηση *bellum omnium contra omnes* (Hobbes) αλλά σε ένα δυναμικό ισοζύγιο. Στον αντίποδα το αναλυτικό συνδυαστικό σχήμα σκέψης συγκροτείται με ένα κοινωνικό μόρφωμα όπου οι κοινωνικές διαφορές δεν θεωρούνται ως διαφορές ουσίας αλλά η ακατάπαυστη κοινωνική δραστηριότητα σε συνδυασμό με την κατάτμηση σε άτομα κατανέμει αντίστοιχους ρόλους σε όλα τα επίπεδα . Το διαφαινόμενο αποτέλεσμα είναι κοινωνικές διαδικασίες εντός των οποίων οι άπειροι και παροδικοί συνδυασμοί προωθούν τα λειτουργικά κριτήρια και παραγκωνίζουν την ιδέα της ουσίας (Κονδύλης, 1991) .

Κοσμοθεώρηση και σχήματα σκέψης

Ως κανονιστική αξίωση της ιδέας της αρμονίας τέθηκε η αντίθεση προς το φεουδαλικό χάος που επικρατούσε δια μέσου της θεολογικής ερμηνείας της. Ο διαφορετικός χαρακτήρας των αντιπάλων που κλήθηκε να αντιμετωπίσει η αστική κοσμοθεώρηση συνέβαλε στην εσωτερική ετερογένεια του φάσματος των πολεμικών τοποθετήσεων της με αποτέλεσμα να μην αποκτήσει ένα ιδεολογικό μονοπώλιο ,τουναντίον εμφάνισε ένα συνεχιζόμενο εσωτερικό διαφορισμό.

Η αστική τάξη χαρακτηριζόταν από την αντίφαση ότι ενώ κατείχε κοινωνική και οικονομική ισχύ δεν κατάφερε να αποκτήσει αποκλειστική κυριαρχία, επομένως η μετριασμένη πολιτική επικράτηση διακατεχόταν από τον φόβο τυχόν ιδιοποίησης και

ριζοσπαστικοποίησης των συνθημάτων της από τους αντιπάλους της. Η αστική σκέψη στην προσπάθεια της να συγκεράσει το Εντεύθεν και το Εκείθεν στράφηκε ενάντια στον υλιστικό μονισμό αλλά και ενάντια στην ηθική της άρνησης των εγκοσμίων. Έτσι αναδεικνυόταν η θεώρηση του σχήματος « Όλο-μέρη» ως έγκυρος τρόπος επεξήγησης των αρχών που πρέσβευε η αστική τάξη. Ταυτόχρονα το συγκεκριμένο σχήμα είχε και την πολεμική του χροιά αφού εναντιώθηκε στην ιεραρχική διάταξη των συστατικών στοιχείων που προέτασσε η *societas civilis* σύμφωνα με την οποία ο λόγος της κοινωνικής τάξης πραγμάτων αναγόταν στην Θεόδοτη ή Φυσική τάξη. Παρόλο που η αστική ανάγκη έκανε επίκληση του κοινωνικού διαφορισμού οι διαφορές βαθμίδας και θέσης εντός του κοινωνικού συνόλου παρουσιάστηκαν ως αποτελέσματα μεταγενέστερων εξελίξεων και όχι ως μεγέθη δεδομένα και αναγόμενα σε οντολογικούς παράγοντες.

Επομένως το σχήμα « Όλο-μέρη» ικανοποίησε διπλό σκοπό παραθέτοντας Ισότητα και έμπρακτο διαφορισμό των μερών του Όλου και ταυτόχρονα αποκτώντας πολεμική χροιά εναντιώθηκε στις παραδοσιακές ιεραρχίες και θεμελίωσε νέες αξιώσεις κοινωνικής ισχύος .

Η επίδραση του Λόγου

Δεδομένης της θεώρησης της διάστασης της φύσης ως κανονιστικής, Λόγος ύλη και πνεύμα αποτέλεσαν τον θεμέλιο λίθο της περιχαράκωσης ενάντια στην παλιά Δυναρχία (άρνηση εγκόσμιων, Υπερβατικό και Εμμενές) και στον σύγχρονο υλιστικό μονισμό.

Στο αστικό κοσμοθεωρητικό πλαίσιο ο Λόγος ως έννοια στράφηκε εξαρχής ενάντια σε ότι θεωρούνταν «πίστη» και «αυθεντία» λειτούργησε σαν ετερόνομος προσδιορισμός της ανθρώπινης σκέψης και δράσης (Κονδύλης, 1991). Ο Λόγος δεν ταυτίστηκε μόνο με την καθαρή νόηση αλλά δεδομένου ότι κατείχε τον ρόλο του προασπιστή των κανονιστικών αρχών χρησιμοποιήθηκε στον κοινωνικοϊδεολογικό αγώνα προβάλλοντας οικουμενικές αξιώσεις και τα αιτήματα της αστικής κοσμοθεωρίας. Εμφανίστηκε λοιπόν ως οργανωτική αρχή της εναρμόνισης καθορίζοντας ποια θέση θα έπαιρνε το κάθε μέρος μέσα στο Όλο.

Η επίκληση της διαμορφωτικής ισχύος του Λόγου εξέφραζε την ανάγκη διατήρησης της σταθμισιμότητας του κόσμου και ταυτόχρονα μέσω της έλλογης δράσης η *vita activa* κυριαρχούσε επί της *vita speculativa*. Η επικράτηση του πρωτείου του ανθρώπου αντί του πρωτείου της θεολογίας οδήγησε στην ανάπτυξη των επιστημών του ανθρώπου η οποία παράλληλα υπηρετούσε και την πολεμική ανάγκη

να εδραιωθεί η ανάγκη της προόδου και του αστικού εξελικτισμού ενάντια στην πρότερη προαστική θεώρηση της θεϊκής παρέμβασης και παγιότητας.

Στην αστική κοσμοεικόνα έγινε προσπάθεια να συσσωματωθούν οι έννοιες της προόδου, της τάξης και του άρτιου Όλου υπό την έποψη του χρόνου προκειμένου να εξασφαλίσει την ιστορικά νοούμενη χρονικότητα έναντι των υπερϊστορικών αξιώσεων της *societas civilis*. Αυτή η πρόταση του μεγέθους του «χρόνου» εντός της αστικής αίσθησης του κόσμου αξίζει να αναφερθεί εδώ διότι στο μετέπειτα αντίπαλο σχήμα σκέψης ήρθε σε σύγκρουση με το μέγεθος του «χώρου».

Η ηθική

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι παρόλο που η αστική επιτυχία και ευτυχία μπορούσε να επιτευχθεί μέσω της έλλογης δράσης και της εργασίας του -και όχι μέσω της Θείας δίκης ή τύχης- υπήρχε παράλληλα μια σκόπιμη διοχέτευση του ανορθολογικού στοιχείου μέσω του Λόγου και μετάφραση του σε οράματα ικανά να χρησιμεύσουν ως ανώτερα κίνητρα και υπέρτεροι σκοποί εδρασμένοι στην πρόοδο της ανθρωπότητας. Συνεπώς η αστική αυτοκατανόηση μπορεί να θεωρηθεί μια διαμεσολάβηση ανάμεσα σε υλικό και ιδεατό στοιχείο, ανάμεσα σε χρήμα και πνεύμα ενώ εμπεριείχε παράλληλα και την πολεμική της αιχμή διότι έχοντας αντιληφθεί τις μεταφυσικές επιλογές των αντιπάλων της δεν θέλησε να απεμπολήσει την δυαρχική οντολογία και να στραφεί αποκλειστικά στον υλιστικό μονισμό.

Μέσω αυτής της αστικής αντίληψης αναπτύχθηκε η ηθική ως μια ανώτερη μορφή έλλογης δράσης. Η δράση παρέμεινε σταθμίσιμη ως προς την ηθική της διάσταση και ταυτόχρονα μπορούσε να επιτευχθεί η αρμονία μεταξύ Λόγου και ψυχόρμητου. Πρακτικά σήμαινε υποταγή των ενστίκτων σε ένα έλλογο σκοπό ή ως παραίτηση από κάποια άμεση απόλαυση για χάρη μιας ανώτερης που μετουσίωνε τα ουσιώδη αστικά χαρακτηριστικά: Ηθική αντίληψη και ταυτόχρονα υλικό όφελος, αυτοπειθάρχηση και επιδίωξη της επιτυχίας.

Η ίδια συνθήκη ψυχόρμητου - ελλόγου επικρατεί πλέον και στους δημόσιους τομείς της αστικής ζωής όπως η οικονομία και το κράτος. Στην οικονομία το ψυχόρμητο στοιχείο είναι οι ανάγκες της κοινωνίας που εκπορεύονται από την παραγωγή και την κατανάλωση. Το έλλογο στοιχείο δεν εκτελεί χρέη αόρατης χείρας (όπως το περιέγραψε ο A.Smith) αλλά ως συνειδητός και σαφής πλέον προσδιορισμός των κανόνων βάσει των οποίων θα αναπτυχθεί η οικονομική δραστηριότητα. Το κράτος εκπηγάζει ως η βαθμίδα δικαιοδοσίας η οποία προσδιορίζει νομοθετικά πλέον

τους κανόνες και τις αρχές με απώτερο σκοπό την ομαλή διεξαγωγή της κοινωνικής εργασίας και ζωής. Ο κοινωνικός σχηματισμός μέσα στον οποίο η αστική τάξη ανοικοδομούσε την θεωρητική της κατασκευή είχε διττό χαρακτήρα, προωθούσε το ελεύθερο συναγωνισμό αλλά και το συγκεντρωτικό κράτος.

Ο κοινωνιολογικός σχετικισμός

Στους αρχικούς της αγώνες η αστική τάξη είχε επιστρατεύσει την ιστορία αναθέτοντας της αμφίπλευρη αποστολή. Αφ' ενός για να προασπίσει την εγκόσμια ανθρώπινη δραστηριότητα έναντι στην πρότερη υποταγή του στη θεολογία και αφετέρου για να λειτουργήσει ως απτή απόδειξη της ανθρώπινης προόδου.

Στον αντίποδα αυτής της ιστορικοκεντρικής θεώρησης η κοινωνιολογία υπερθεμάτισε τις υπερπροσωπικές κινητήριες δυνάμεις θέλοντας να αποδείξει ότι ο άνθρωπος μπορεί να αναπτυχθεί όχι με βάση πνευματοκρατικές προϋποθέσεις αλλά μόνο συναρτήσει οικονομικών και υλικών παραγόντων. Η κοινωνιολογία έθεσε σε κίνηση μια διαδικασία ριζικής αναθεώρησης του αστικού υποκειμένου με στόχο την αποκαθήλωση της αστικής κοσμοεικόνας και την εδραίωση της αντίληψης της κοσμοεικόνας ως συνάρτηση κοινωνικών αναγκών ή αξιώσεων ισχύος .

Ο άνθρωπος που είχε αποτιμηθεί ως animal rationale υπό την επίδραση του Λόγου βρέθηκε ξαφνικά υπό την επήρεια της νέας κοσμοεικόνας η οποία εμπεριείχε κοινωνικά προσδιορισμένη λειτουργία. Το αποτέλεσμα είναι η δημιουργία άπειρης ποικιλίας αξιών ασυμβίβαστων μεταξύ τους. Το γεγονός ότι οι αξίες έχουν πλέον σχετικό χαρακτήρα και είναι προϊόντα υποκειμενικών αποφάσεων παρείχε στην κοινωνιολογία το δικαίωμα να εφαρμόσει αξιολογική ελευθερία.

Αυτή η επικράτηση της κοινωνιολογίας εις βάρος της ιστορίας είχε ως αντίκτυπο ότι στην ανθρώπινη θεώρηση επικρατούσε πια η προοπτική του «χώρου» και όχι του «χρόνου». Η χρονική ροή των ανθρωπίνων γεγονότων σύμφωνα με την ιστορία έθετε πάγιους τύπους και σταθερές δομές όπου τα συμβάντα είχαν τυπική θέση και αξία. Εντός της κοινωνιολογίας έγινε προσπάθεια τυποποίησης των γεγονότων από διαφορετικές χρονικές στιγμές εντός ενός και μόνου χώρου. Τα γεγονότα πλέον συγκρίνονται, διερευνώνται ή αντιδιαστέλλονται όχι με γνώμονα την χρονική τους έποψη αλλά από δομικά κριτήρια τα οποία πλέον έχουν ρόλο υπερχρονικών σταθερών.

2. Η μεθερμηνεία του φιλελευθερισμού

Υπήρξε σταδιακή απορρόφηση του κοινωνικού σχηματισμού εντός του οποίου κυριαρχούσε η αστική τάξη και μέσα στον οποίο κυριαρχούσε ο φιλελευθερισμός πριν υποστεί την μεθερμηνεία. Η κατάλυση της ιεραρχίας και της ουσίας και ο αδιάκοπος και αυθαίρετος συνδυασμός ισότιμων στοιχείων είχε ως συνέπεια μια πρωτοφανή ως τότε κοινωνική κινητικότητα.

Η επερχόμενη κατάτμηση της κοινωνίας σε άτομα σήμαινε ότι άτομα ισότιμα από κοινωνική και πολιτική άποψη κλήθηκαν να αναλάβουν διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους δίχως να τίθενται εκ των προτέρων περιορισμοί αναφορικά με τους εφικτούς συνδυασμούς αλλά και την κινητικότητα καθαυτή. Προτάθηκε δηλαδή το αμιγώς λειτουργικό κριτήριο το οποίο εδραιώθηκε πάνω στην *a priori* ισότητα. Αυτή η αντίληψη ήταν εντελώς αντίθετη με τον αστικό φιλελευθερισμό εντός του οποίου η φυσική ατομικότητα δεν αποτελούσε επαρκή και αναγκαία συνθήκη για την πολιτική και κοινωνική ισοτιμία. Ο αστικός φιλελευθερισμός είχε ευκρινή ολιγαρχικά γνωρίσματα και κοινωνικές ιεραρχήσεις αφού από το *modus operandi* του ήταν ολιγαρχικός ταυτόχρονα όμως έπρεπε να εκδιπλωθεί σε μια κοινωνία που σταδιακά αποκτούσε μαζικά γνωρίσματα εμφανίζοντας με αυτό τον τρόπο μια αντιφατική προσέγγιση η οποία χρησιμοποιήθηκε σαν όχημα για την μεθερμηνεία του που οδήγησε τελικά στην απορρόφηση του από την μαζική δημοκρατία .

Ο φιλελευθερισμός στράφηκε ενάντια στο ηθικό και νομικό κώδικα που πρέσβευε το *ancient regime* και που υποστήριζε τις -αναλόγως κοινωνικής τάξης - ιεραρχικές σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Το πολεμικό σύνθημα λοιπόν που αντέταξε ήταν ο ατομικισμός και η ισότητα, κατάλυση λοιπόν των δεσμεύσεων που απέρρεαν από την κοινωνική τάξη και κατάλυση της έννοιας της ιεραρχίας. Η επικρατούσα πεποίθηση ήταν ότι η απελευθέρωση μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω της ισότητας. Για την θεωρητική θεμελίωση των παραπάνω χρησιμοποιήθηκαν νεοεισαχθείσες έννοιες οι οποίες ταυτόχρονα προέβαλαν και κοινωνικοπολιτικά αιτήματα όπως πχ. το κοινωνικό συμβόλαιο του Λοκ.

Οι μεθερμηνείες του Ατομικισμού και της Ισότητας

Η δημοκρατική αντίληψη για το Ατομικισμό αναθέτει καινούργια καθήκοντα στο κράτος ή στη κοινωνία καθώς επιτρέπει και αποζητά την επέμβαση εκ μέρους του κράτους ή της κοινωνίας προκειμένου να διασφαλισθεί η διαθεσιμότητα των

κοινωνικών ρόλων σε όλα τα άτομα. Υπάρχει λοιπόν μια καινούργια διασύνδεση μεταξύ του ατομικισμού και των καθηκόντων της κοινωνίας ή του κράτους. Ο νέος ορισμός του ατομικισμού συνεπαγόταν την επίτευξη μιας αυτοτέλειας και ταυτόχρονα μια εγγύηση για ανάπτυξη του ατόμου πάνω στη βάση των κοινών -με όλους τους άλλους -προϋποθέσεων και ευκαιριών.

Ανατρέχοντας λοιπόν στη παραπάνω πρόταση παρατηρούμε μια αντιφατικότητα. Συνυπάρχουν λοιπόν η ριζοσπαστικοποίηση του ατόμου και το αίτημα οργανωμένης -εκ μέρους της κοινωνίας ή του κράτους- προστασίας και παροχής ευκαιριών. Η αρχική υποχρέωση της κοινωνίας για παροχή υπηρεσιών, ευκαιριών, αγαθών μετασχηματίζεται στη θεώρηση ότι η κοινωνία οφείλει να παρέχει τις προϋποθέσεις που θα ικανοποιήσουν τους σκοπούς του ατόμου. Η ριζοσπαστικοποίηση όμως του ατομικισμού έθεσε ως αυτοτελή σκοπό την αυτοπραγμάτωση. Η αρχική σύλληψη της ιδέας της κοινωνικής πρόνοιας η οποία είχε βασισθεί σε ηθικά κίνητρα τελικά οδήγησε να ηγείται του ηδονισμού και της αυτοπραγμάτωσης. Αυτή η μεθερμηνεία του ατομικισμού μπορούσε πλέον να χαρακτηριστεί δημοκρατικός ή αριστερός φιλελευθερισμός σε αντιπαραβολή με τον κλασσικό .

Οι δύο φιλελευθερισμοί παρουσίασαν έντονες διαφορές. Η κοινωνία θεωρούμενη μέσα από τους φακούς του κλασσικού φιλελευθερισμού εναπόθετε την λειτουργία της στην δύναμη της αόρατης χειρός και ταυτόχρονα οι ανθρώπινες ανάγκες και επιθυμίες αποτιμώνται με πραγματολογικά και όχι με ηθικά κριτήρια. Η ηθική θεωρείται εδώ προσωπική υπόθεση και όχι γενική απαίτηση ή ο κανόνας σύμφωνα με τον οποίο πρέπει να ενεργεί η κοινωνία. Στον αντίποδα ο δημοκρατικός φιλελευθερισμός προϋπέθετε την λειτουργία της κοινωνίας με ηθικά κριτήρια, ταυτόχρονα όμως εγκολπώνεται την λογική του αυτοσκοπού του ατόμου στο οποίο η κοινωνία οφείλει με τις ενέργειες της να υπηρετήσει.

Μεθερμηνεία αντίστοιχα υφίσταται και η έννοια της ισότητας καθώς το αιτούμενο πλέον δεν είναι ίσες ευκαιρίες σε όλους αλλά ισότητα στο αποτέλεσμα , αρχίζει λοιπόν να διαφαίνεται αδρά το περίγραμμα του Ηδονισμού ως κοινωνική επιταγή. Το επιχείρημα που χρησιμοποιήθηκε για αυτήν την απαίτηση ήταν ότι μόνο έτσι μπορούσε να ελαχιστοποιηθεί το ενδεχόμενο ότι απόγονοι ατόμων που κατείχαν άνιση κοινωνική θέση ή πλούτο θα κατάφερναν να συντηρήσουν το προβάδισμα τους στην σύγχρονη κοινωνία.

Η εμφάνιση του εκδημοκρατισμού

Ο εκδημοκρατισμός ερμηνεύτηκε ως μια εντολή για δράση προς την κοινωνία για μεταρρύθμιση προς μια δημοκρατική νοούμενη κατεύθυνση. Αξίζει να αποσαφηνισθεί εδώ ότι η συγκεκριμένη δράση μπορεί να αποκαλείται «φιλελεύθερη» κάτι που αποτελεί ψευδεπίγραφο τίτλο καθώς η συγκεκριμένη θεώρηση έχει ως στόχο της την επίτευξη της υλικής ισότητας με αποτέλεσμα να έρχεται σε σύγκρουση με τον οικονομικό φιλελευθερισμό. Ο όρος φιλελευθερισμός λοιπόν χρησιμοποιήθηκε περισσότερο για πολεμικούς σκοπούς έχοντας θετικές συμπαραδηλώσεις ενάντια στο περιεχόμενο που πρέσβευε ο αστικός φιλελευθερισμός.

Στο πεδίο της εσωτερικής πολιτικής ο φιλελευθερισμός όφειλε να υιοθετήσει απόψεις που δεν θα ωθούσαν τα κατώτερα εργατικά στρώματα στα συντηρητικά πολιτικά κόμματα τα οποία- αν και δεν έτρεφαν ιδιαίτερη συμπάθεια για τους πληβείους - κατά καιρούς είχαν προτάξει την ιδέα του γενικού εκλογικού δικαιώματος και μιας νομοθεσίας βασισμένης σε κοινωνικά κριτήρια.

Οι λόγοι προώθησης της μεθερμηνείας του φιλελευθερισμού

Οι λόγοι που επιβοήθησαν τη δημοκρατική μεθερμηνεία του φιλελευθερισμού είναι οι ακόλουθοι:

α) Η εκμηχάνιση της ζωής είχε σαν συνέπεια την άνοδο του βιοτικού επιπέδου των μαζών παρέχοντας στους φιλελεύθερους με «κοινωνικές» ανησυχίες την δυνατότητα να δώσουν απτή υλική θεώρηση στα ηθικά τους αιτήματα και ταυτόχρονα να θέσουν στο περιθώριο την αντίπαλη και πιο απάνθρωπη -θεωρούμενη με υλικά κριτήρια-πτέρυγα του οικονομικού φιλελευθερισμού. Η τοποθέτηση στο επίκεντρο της κοινωνικοπολιτικής συζήτησης της ανθρώπινης αξιοπρέπειας συνοδεύτηκε από την ανακάλυψη των κατώτερων στρωμάτων ως δυνητικών καταναλωτών καθώς οι νέες παραγωγικές δυνατότητες απαιτούσαν και νέες δυνατότητες διάθεσης και κατανάλωσης των ολοένα περισσότερων και φθηνότερων αγαθών. Συντελέστηκε έτσι μια διαφορετική αξιολόγηση του εργάτη αφού απέκτησε και μια υπόσταση δυνητικού υλικού καταναλωτή.

β) Οι πλατιές μάζες μεταμορφώθηκαν σε πολιτικούς καταναλωτές. Η είσοδος της βιομηχανίας στην καθημερινή ζωή επιτάχυνε συνεπακόλουθα και τη διαμόρφωση μαζικών πολιτικών οργανώσεων (π.χ. σωματεία). Η πρωτοπορία οργάνωσης τους

ανήκει μεν στους σοσιαλιστές αλλά εντός της εκδημοκρατιζόμενης μαζικής κοινωνίας αποτέλεσαν τα κύρια όργανα έκφρασης της πολιτικής δραστηριότητας.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε δυο συνέπειες αυτής της μαζικότητας των πολιτικών οργανώσεων. Η πρώτη αφορά το γεγονός ότι η διεύρυνση του εκλογικού δικαιώματος είχε ως αποτέλεσμα ότι υπό το πλαίσιο των καινοφανών διεκδικήσεων έπρεπε πλέον να τεθούν συνθήματα υπέρ του κοινωνικού κράτους και της μαζικής δημοκρατίας. Η διεκδίκηση τέτοιων αιτημάτων και η υιοθέτηση των αντίστοιχων συνθημάτων μπορεί να μην ήταν αρεστή στους αστούς αλλά λειτουργούσε σαν πόλος έλξης προς τους νέους ψηφοφόρους των κατώτερων στρωμάτων. Η δεύτερη συνέπεια αφορούσε την μείωση του ειδικού βάρους που κατείχαν τα ανώτερα αστικά στελέχη εντός των φιλελεύθερων κομμάτων. Εντός των βαθμίδων της κομματικής ιεραρχίας μπορούσαν πλέον να αναρριχηθούν ευκολότερα στελέχη μικρό-αστικής η προλεταριακής καταγωγής αφού η απήχηση σε πολυπληθέστερο εκλογικό σώμα ήταν σημαντικότερη από την υπεράσπιση των συμφερόντων κάποιας αστικής ομάδας ή των κανονιστικών διακηρύξεων του οικονομικού φιλελευθερισμού

γ) Δεδομένου του γεγονότος ότι η οικονομία συμβάδιζε με την τεχνική, την παραγωγή αλλά και την κατανάλωσή υπήρξε αύξηση της πολυπλοκότητας που εμφάνιζε πλέον η οικονομία αλλά και η συνεπακόλουθη μετατροπή της πολιτικής σε γραφειοκρατική ασχολία. Όπως προέκυψε η σταδιακή εξάλειψη του αστού εντός του πλέον μαζικού κόμματος έτσι αναλογικά η μικρή οικογενειακή επιχείρηση αντικαταστάθηκε από ένα πλέγμα πλέον αποτελούμενο από ανώνυμες εταιρίες, τράπεζες και επενδυτές.

Οικονομία και πολιτική στη μαζική δημοκρατία

Η δημοκρατική μεθερμηνεία του φιλελευθερισμού είχε σαν αποτέλεσμα την άμβλυνση της διάκρισης μεταξύ οικονομίας και πολιτικής. Το κράτος πλέον μπορούσε να επέμβει στην οικονομία όχι μόνο για να ορίσει το νομικό πλαίσιο λειτουργίας της αλλά για να την θέσει στην υπηρεσία εκπλήρωσης σκοπών που άπτονται στις ηθικές επιταγές του κοινωνικού κράτους. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν ένας πρόδρομος της συγκαιρινής αναδιανεμητικής και ρυθμιστικής πολιτικής.

Στο αντίποδα η φιλελεύθερη πολιτική ήθελε να εμφανίσει γενικές νομοθεσίες οι οποίες θα σκιαγραφούσαν το ευρύτερο κοινωνικό πεδίο δράσης το υλικό περιεχόμενο του οποίου θα εναπόκειται στην ελεύθερη κρίση των ατόμων. Μέσω της συγκεκριμενοποίησης των μέτρων και των νόμων που προώθησε η μαζική δημοκρατία

δημιουργείται λοιπόν η δίοδος για παρέμβαση της πολιτικής στην οικονομία με αποτέλεσμα την δημιουργία του κοινωνικά προσανατολισμένου κράτους που με την σειρά του ενίσχυσε την διαδικασία του εκδημοκρατισμού.

Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι η άνοδος του δημοκρατικού φιλελευθερισμού κατέστησε δυνατή την χρήση της κρατικής ισχύος για σκοπούς που στην πλειοψηφία τους δεν ήταν αστικοί. Η καινοφανής αστική τάξη έχει χάσει μεγάλο μέρος των αρχικών γνωρισμάτων της και συμπίπτει πλέον σε γενικές γραμμές με την τάξη των επιχειρηματιών και θεωρεί *sine que non* την από κοινού με τις δημοκρατικές δυνάμεις νομή της επιρροής πάνω στο κράτος. Συνεπακόλουθα η αστική τάξη - αναγνωρίζοντας την οφθαλμοφανή κρατική παρέμβαση στην κοινωνία και στην οικονομία- προσπαθεί να επηρεάσει το κράτος έτσι ώστε να υιοθετήσει μέτρα ή πολιτικές που θα ωφελήσουν τα συμφέροντα τους επιταχύνοντας την μετατροπή φιλελευθερισμού σε μαζική δημοκρατία.

Γνωρίσματα της Μαζικής δημοκρατίας

Στη πλειοψηφία των έργων του Κονδύλη γίνεται αναφορά στην υπέρβαση της σπάνης των αγαθών αφού αποτελεί το χαρακτηριστικό γνώρισμα της μαζικής δημοκρατίας. Δεν μπορεί να υπάρξει μαζική δημοκρατία εάν δεν υπάρχει η σύνδεση της έννοιας του πολίτη με την έννοια του καταναλωτή. Προκειμένου λοιπόν να καταστεί αυτή η διασύνδεση εφικτή πρέπει να υπάρχει περίσσεια υλικών αγαθών.

Η περίσσεια υλικών αγαθών έχει διπλή ανάγνωση. Αφενός σημαίνει ότι όλο και λιγότεροι άνθρωποι είναι υποχρεωμένοι να παράγουν μόνοι τους τα κρίσιμα για την επιβίωση τους αγαθά (τροφή, ενδυμασία) και αφετέρου όλο και περισσότεροι άνθρωποι παράγουν αγαθά που δεν χρησιμεύουν για τις στοιχειώδεις ανάγκες δημιουργώντας επίπλαστες υλικές ανάγκες.

Πριν την άνοδο της μαζικής δημοκρατίας η σπάνη των αγαθών είχε τοποθετηθεί στο βάθος των ηθικών αντιλήψεων δημιουργώντας ένα πλέγμα πεποιθήσεων όπως π.χ. αυτοπειθαρχία, ασκητισμό ρυθμίζοντας την συμπεριφορά των μελών της κοινωνίας λειτουργώντας ανασχετικά ως προς τις τυχόν αναδυόμενες απαιτήσεις και προσδοκίες που εντός τους λάνθανε μια παρόρμηση ανατροπής της υφιστάμενης δομής και ιεραρχίας. Αυτή η ασκητική ηθική είχε και μια προέκταση που αποκρυσταλλωνόταν στην υπεροχή των πνευματικών αγαθών απέναντι στα υλικά και στον ρόλο του Λόγου που πλέον τιθάσευε τα αδάμαστα ψυχόρμητα.

Στον αντίποδα η μαζική δημοκρατία έχει σαν ζωτικό της χαρακτηριστικό την μαζική κατανάλωση προκειμένου να καταστεί όμως εφικτή χρειάζεται να χαραχθεί και μια νέα κατευθυντήρια γραμμή που να ανατέμνει την προηγούμενη κοινωνική θεώρηση του ασκητισμού. Η νέα λοιπόν έννοια που προωθείται σαν αντίμαχη έννοια της ασκητικής ηθικής είναι ο Ηδονισμός ο οποίος δεν πρέπει να γίνει αντιληπτός αποκλειστικά με την υλική έννοια του όρου της κατανάλωσης αλλά να ιδωθεί στις κανονιστικές και ανθρωπολογικές του συνιστώσες.

Η νέα λοιπόν έννοια της αυτοπραγμάτωσης εκτόπισε την αρετή της αυθυπέρβασης και η δυαρχική ανθρωπολογία του Λόγου αντικαθίσταται από την ανάδειξη του δικαιώματος των ψυχόρμητων του ανθρώπου, και η προσήλωση στην ιεραρχία αξιών εγκαταλείπεται και στην θέση της τοποθετείται ο πλουραλισμός των αξιών. Η αυτοπραγμάτωση και ο εκδημοκρατισμός φάνηκαν να συνδέονται στενά αφού οι εξισωτικές τάσεις που επικράτησαν έθεσαν την συμμετοχή στην διαμόρφωση κοινωνικών αποφάσεων και στις δημοκρατικές διαδικασίες ως αναγκαίο όρο αλλά και φυσική συνέπεια της αυτοπραγμάτωσης ,υπό την κοινωνική αλλά και ηθική της έποψη, η οποία θεωρούμενη υπό πολιτικό πρίσμα ισοδυναμεί με τον αυτοπροσδιορισμό αφού το άτομο πλέον μπορεί μέσω της συμμετοχής του να επιβάλλει ως απόλυτη κοινωνική προτεραιότητα την ατομική του αυτοπραγμάτωση.

Η μετάβαση στη μαζική δημοκρατία συνοδεύτηκε από τρία αλληλοσυνδεόμενα φαινόμενα τα οποία έχουν υπερχρονικό χαρακτήρα και αποτελούν την μετουσίωση του αναλυτικού-συνδυαστικού σχήματος σκέψης. Τα φαινόμενα αυτά είναι ο εξελιγμένος καταμερισμός της εργασίας , η κατάτμηση της κοινωνίας σε άτομα και η κοινωνική κινητικότητα.

α) Ο καταμερισμός της εργασίας εδραιώθηκε χάρη στο αναλυτικό σχήμα σκέψης και στην αποδιάρθρωση του όλου στα έσχατα συστατικά του μέρη. Η αναλυτική εργασιακή διαδικασία και η σκοπιμότητα της συνεχούς ανανέωσης κατεδάφισε την θεώρηση του ενιαίου προϊόντος και παραγκώνισε την χειροτεχνική αντίληψη η οποία βασιζόταν σε κληροδοτημένη εργασιακή τεχνική.

β) Η κατάτμηση της κοινωνίας σε άτομα εμφανίσθηκε στο προσκήνιο όταν εξαιτίας της εκμηχάνισης της ζωής οι βιοτικές συνομαδώσεις (οικογένεια, κοινότητα, χωριό) εμφανίστηκαν ως πλέον παρωχημένες και οικονομικά ζημιογόνες . Στις νέες συνθήκες η νομιμοποίηση της κατάτμησης της κοινωνίας σε άτομα είχε ως αποτέλεσμα την απομείωση των ουσιακών δεσμών και παράλληλα την ανακήρυξη της έλλειψης κοινωνικών υποχρεώσεων ως προϋπόθεση ύπαρξης της ισότητας των ευκαιριών.

Η ευκολία με την οποία το άτομο μπορεί να καταναλώσει αγαθά και πληροφορίες το καθιστά πιο αυτόνομο που μεταφράζεται σε λιγότερες απαιτήσεις κοινωνικής διασύνδεσης ή επαφής.

γ) Η κινητικότητα συμβαδίζει με την γρήγορη παραγωγή αλλά και κατανάλωση και μπορεί να διακριθεί αναφορικά με την υποκειμενική και αντικειμενική της λειτουργία. Μπορεί να ιδωθεί ως ευκαιρία η οποία προσφέρει στα ανταγωνιστικά υποκείμενα την δυνατότητα ανόδου -υπό μορφή οριζόντιας κινητικότητας (αλλαγή επαγγέλματος χωρίς μεταβολή στην κοινωνική θέση) και υπό μορφή κατακόρυφης κινητικότητας (άνοδος στην κοινωνική ιεραρχία)- και ταυτόχρονα ως επιλογή η οποία με βάσει το επακόλουθο αποτέλεσμα αποτελεί τον αντικειμενικό δείκτη επιτυχούς χρησιμοποίησης των παρεχόμενων ευκαιριών.

Οι αναδυόμενες αντιφάσεις

Η πρώτη αντίφαση ανάμεσα στην αναγκαιότητα εξουσίας και στην αρχή της ισότητας επιλύθηκε από την καθυπόταξη της εξουσίας στους κανόνες που ισχύουν στους τομείς της κοινωνικής ζωής της μαζικής δημοκρατίας. Το αξίωμα της εξουσίας κατέστη διαθέσιμο στον καθένα εφόσον εκμεταλλευτεί καλύτερα από τους ανταγωνιστές του τις προσφερόμενες ευκαιρίες. Συνεπώς η ταξική κυριαρχία αντικαταστάθηκε από την κυριαρχία ελίτ των οποίων η σύνθεση συνεχώς μεταβάλλεται εφόσον τα μέλη τους δεν πρέπει να πληρούν συγκεκριμένες κοινωνικές προϋποθέσεις ή να είναι κάτοχοι συγκεκριμένων ιδιοτήτων.

Οι πολιτικές ελίτ ανταγωνίζονται αλλά και συνάπτουν συμμαχίες μεταξύ τους με απώτερο σκοπό την νομή της εξουσίας. Προκειμένου η κυρίαρχη ελίτ να ικανοποιήσει τη διπλή ανάγκη δηλαδή αφενός να ασκηθεί εξουσία και ταυτόχρονα να ληφθούν υπόψη οι επιθυμίες του εκλογικού σώματος οδηγείται στον Λαϊκισμό. Παρά την αρχική επιδίωξη των ελίτ να κατέχουν κατά αποκλειστικότητα το μονοπώλιο των αποφάσεων υποχρεώνονται να δράσουν μεροληπτικά προκειμένου να ικανοποιήσουν τις μάζες εμφανιζόμενοι ως πιστοί υπηρέτες της λαϊκής βούλησης. Ο λαϊκισμός ικανοποιεί λοιπόν και ψυχολογικές ανάγκες δημιουργώντας υποκατάστατα ισότητας εκεί όπου δεν μπορεί να επιτευχθεί έμπρακτη ισότητα.

Κατά την άποψη μου υπάρχει μια διασύνδεση του όρου της μαζικής δημοκρατίας που εισήγαγε ο Κονδύλης με τον όρο της μεταδημοκρατίας (Crouch, 2006). Στηρίζεται στο γεγονός ότι παρόλο που υφίστανται τα βασικά γνωρίσματα της δημοκρατίας υπάρχει μια αλλαγή του περιεχομένου που συνίσταται σε μεγαλύτερο

έλεγχο του πολιτικού γίνεσθαι από τα προνομιούχα στρώματα και τις πολιτικό – οικονομικές ελίτ. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά και ο Crouch «πίσω από το θέαμα του προεκλογικού παιχνιδιού, η πολιτική διαμορφώνεται ουσιαστικά στον ιδιωτικό χώρο».

Η δεύτερη αντίφαση είναι ανάμεσα στην διακηρυττόμενη αρχή της απόδοσης και στις κυρίαρχες ηδονιστικές τάσεις. Όπως αναφέραμε η εργασιακή διαδικασία σχετίζεται πλέον με την αρχή της απόδοσης ενώ οι ηδονιστικές τάσεις με την μαζική κατανάλωση. Το άτομο λοιπόν εμφανίζεται με δύο ιδιότητες και με τις αντίστοιχες νοοτροπίες όντας ταυτόχρονα καταναλωτής και εργαζόμενος .

3.Πλανητική πολιτική :μια εισαγωγική θεώρηση

Ο Κονδύλης επιχείρησε να εντοπίσει τους κοσμοθεωρητικούς άξονες που προσδίδουν στους ευρωπαϊκούς Νέους Χρόνους την ειδοποιό τους ενότητα έτσι ώστε να γίνονται κατανοητές και οι σημερινές πλανητικές εξελίξεις. Η ιστορία των ιδεών, αλλά και η κοινωνική ιστορία, δομείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να επιτρέπει την ανάλυση σε πολλαπλά επίπεδα .

Το πρωτείο της *vita activa* έναντι της *vita speculativa*, συγκεκριμενοποίησε την ανατοποθέτηση απέναντι στη Φύση και προβλήθηκε τόσο στην κοσμολογία όσο και στην πολιτική, για να ανατρέψει –φέροντας πολεμική πρόθεση-τις παλαιές αντιλήψεις.

Στην κοσμολογία, λοιπόν, σήμαινε την αντικατάσταση τού μέχρι τότε κλειστού ιεραρχημένου κόσμου με το ανοιχτό σύμπαν και στην πολιτική σήμαινε ότι οι άνθρωποι δεν είναι δέσμιοι σε μια θεόδοτη ιεραρχική τάξη, αλλά μπορούν να κατασκευάσουν μια ανοιχτή κοινότητα η οποία ήταν αρχικά το σύγχρονο κυρίαρχο κράτος με τη γενική και ίση νομοθεσία του, ενώ αργότερα ήταν το σχέδιο της Ουτοπίας.

Η κρίσιμη παρατήρηση εδώ είναι ότι κράτος, Ουτοπία, πρωτείο του ενεργού βίου και τεχνική αντίληψη των πραγμάτων συνδέονται στενά. Και στην πολιτική, όπως και στην κοινωνική εργασία, η τεχνική κατέχει το πρωτείο έναντι της φύσεως, ανατρέποντας τις παλαιές κατατάξεις. Ωστόσο η εξέλιξη διόλου δεν στάθηκε τόσο ενιαία και ευθύγραμμη αλλά εμφάνισε μια βαθιά αντίφαση . Απέναντι στη νομοτελή Φύση ο Άνθρωπος μπορούσε να συμπεριφερθεί ως Θεός (πρωτείο της ανθρωπολογίας σε σχέση με την θεολογία) δηλαδή μπορούσε, χάρη στη γνώση των νόμων της, να την χειρισθεί ως τεχνικός, εμπνεόμενος από το πρωτείο του ενεργού βίου. Όμως από την

άλλη πλευρά ο ίδιος αυτός Άνθρωπος, ως φυσικό ον, υπαγόταν στη φυσική νομοτέλεια επομένως δεν μπορεί να αναμένεται ελεύθερη βούληση και ηθική πράξη.

Με τη μετάβαση από τον φιλελευθερισμό του 19ου αιώνα στη μαζική δημοκρατία του 20ού οι δυτικές κοινωνίες υπεκφεύγουν ως εξής τούτη τη διελκυστίνδα: Η μαζική δημοκρατία στηρίζεται στη μαζική παραγωγή και στη μαζική κατανάλωση, ήτοι η κυριαρχία πάνω στη Φύση έφτασε πλέον σε σημείο, ώστε να διασφαλίζεται μια πρωτόγνωρη στην ανθρώπινη ιστορία υπέρβαση της σπανής των αγαθών. Αυτή η υπέρβαση αμβλύνει το πρόβλημα της κατανομής με την παλαιά του έννοια και αντίστοιχα επιτρέπει μια σημαντικότερη χαλάρωση στον τομέα των αξιών, όπου μάλιστα ο πλουραλισμός (των αξιών πλέον) συνιστά στάση που υποκινεί άμεσα την καταναλωτική όρεξη των μαζών και αντιστοιχεί στο ιδεατό επίπεδο με την ποικιλομορφία της προσφοράς στο υλικό επίπεδο. Η κατανάλωση γίνεται αξία και οι αξίες γίνονται καταναλωτικά αγαθά.

Καθώς η μαζική δημοκρατία γίνεται πλανητικός κοινωνικός σχηματισμός, αποτινάσσοντας τις παραδοσιακές ιεραρχίες και μετατρέποντας δισεκατομμύρια ανθρώπων σε καταναλωτές, το πρόβλημα της κατανομής οξύνεται, και μάλιστα υπό συνθήκες σοβαρής δημογραφικής και οικολογικής επιβάρυνσης. Η πλανητική επέκταση της μαζικής δημοκρατίας σημαίνει περαιτέρω επέκταση του πλουραλισμού των αξιών τον οποίο εγγυάται μόνον η παγκόσμια ευδαιμονία.

Η πολιτική γίνεται πλανητική στο βαθμό που εξελίξεις σε οποιαδήποτε περιοχή του πλανήτη μπορούν να κινητοποιήσουν την ισχύ και την δραστηριότητα ενδιαφερόμενων δυνάμεων στον βαθμό που καμιά εξέλιξη και καμία περιοχή δεν μπορούν να θεωρηθούν εκ των προτέρων και για πάντα αδιάφορες για ορισμένες δυνάμεις. (Κονδύλης 1992). Αναφορικά με την εννοιολογία του όρου πλανητική πολιτική πρέπει να αποσαφηνισθούν τα ακόλουθα σημεία:

α) Δεν πρέπει να υφίσταται ετυμολογική και εννοιολογική σύγχυση ως προς τον χαρακτήρα της πολιτικής ως πλανητικής. Δεν υπονοεί δηλαδή ο Κονδύλης ότι ο χαρακτήρας της εν λόγω πολιτικής υπάγεται σε κανόνες οικουμενικής εμβέλειας και διεθνούς αναγνώρισης. Στην πραγματικότητα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Αυτονόητη διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι οι κανόνες αυτοί προβάλλονται από τα υποκείμενα της πλανητικής πολιτικής ούτως ειπείν τις Μεγάλες Δυνάμεις που μπορούν να ασκήσουν την μεγαλύτερη επιρροή.

β) Ταυτόχρονα με τον όρο πλανητική πολιτική δεν υπονοούμε ότι όλα τα έθνη και κράτη συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση της πλανητικής ιστορίας ή παράλληλα όσοι συμμετέχουν στην διαμόρφωση επενεργούν με τον ίδιο τρόπο και σε ίδια έκταση.

Ως συνέπεια της πλανητικής πολιτικής τα κράτη αναγκάζονται να ρυθμίσουν τη πολιτική τους δράση με γνώμονα τον συσχετισμό δυνάμεων αλλά και το γεγονός ότι η δυνατότητα προβολής της κάθε δύναμης είναι διαφορετική. Αυταπόδεικτη θεωρείται η διαπίστωση πως οι «πλανητικές Δυνάμεις» είναι υποχρεωμένες να ζυγίζουν τις δράσεις τους και να λαμβάνουν υπόψη τους την πλανητική συγκυρία όταν και άλλες δυνάμεις έχουν ζωτικά συμφέροντα στην περιφέρεια τους.

Το γεγονός ότι δεν υπάρχει πλέον- έστω σε περιφερειακό επίπεδο- ζήτημα διεθνούς πολιτικής δίχως πλανητικές συνέπειες ή επόψεις οφείλεται στην αύξηση της πυκνότητας της πλανητικής πολιτικής.

Φάσεις της πλανητικής πολιτικής

Αν εξετάσουμε την πλανητική πολιτική υπό το πρίσμα των όσων προαναφέρθηκαν θα διαπιστώσουμε ότι η επίταση της πλανητικής πολιτικής πραγματοποιείται όχι σε στιγμές όπου συντελείται η μεταβολή δομών του Διεθνούς συστήματος αλλά σε χρονικές στιγμές όπου πραγματοποιείται μεταβολή του κοινωνικοπολιτικού χαρακτήρα των πολιτικών υποκειμένων.

Η διαπίστωση αυτή δεν εμπεριέχει κάποια ανατίμηση του πρωτείου της εσωτερικής πολιτικής, απλά θεωρεί ως δεδομένο ότι η άσκηση εξωτερικής πολιτικής καθώς και η προβλεπόμενη στοχοθέτηση στην οποία αποβλέπει πραγματοποιείται μόνο με τα μέσα, τις ιδιότητες και τις μεθόδους που συνάδουν με τον κοινωνικοπολιτικό χαρακτήρα του φορέα που την ασκεί. Έχοντας λοιπόν προβεί σε αυτή την διαπίστωση μπορούμε να διαπιστώσουμε μια παραλληλία ανάμεσα στις διακριτές φάσεις της πλανητικής πολιτικής και στις σημαντικές μεταβολές της κοινωνικής ιστορίας των Νέων χρόνων.

Η 1η φάση χρονολογικά ξεκινάει περίπου από τα ταξίδια των ανακαλύψεων τον 15ο αιώνα και την δημιουργία του αποικιακού εμπορίου και τελειώνει στο κατώφλι της βιομηχανικής επανάστασης στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα τα υποκείμενα της πλανητικής πολιτικής είναι κράτη όπου στο εσωτερικό τους επικρατεί ο κλήρος, η αριστοκρατία και διάφορα εμποροβιοτεχνικά μορφώματα. Στη συγκεκριμένη περίοδο εξαιτίας της αυτάρκους οικονομίας επικρατεί στο εσωτερικό τους χαλαρή εσωτερική οργάνωση και παράλληλα δεν υφίσταται ακόμα

το γραφειοκρατικό-διοικητικό σύστημα που θα μπορέσει να θέσει υπό ενιαίο και αποτελεσματικό έλεγχο όλη την περιοχή επικράτειας τους (κράτος αλλά και αποικίες). Στη περίοδο αυτή αντιστοιχεί μια χαμηλή πυκνότητα της πλανητικής πολιτικής αφού δεν υπάρχει ενιαίος χώρος εκδίπλωσης της παρά ασυνεχείς περιοχές στις οποίες διεξάγονται ανηλεείς αγώνες οριοθέτησης ανάμεσα στις πλανητικές Δυνάμεις (ιστορικό ανάλογο αποτελούν οι πορτογαλικές αποικίες-εμπορικές βάσεις π.χ. Γκόα).

Η 2η φάση κυριαρχείται από την νικηφόρα έκβαση της βιομηχανικής και φιλελεύθερης επανάστασης έως περίπου τα μέσα του 20ου αιώνα. Επέρχεται λοιπόν μια επίταση της πυκνότητας της πλανητικής πολιτικής όχι μόνο από την πρόοδο της τεχνικής που δημιουργεί νέες δυνατότητες επικοινωνίας και ανάγκες αλλά επειδή το κράτος έχοντας αναδειχθεί σε νικητή από την μάχη του με τον πατριαρχισμό κατέχει πλέον τα εργαλεία για να μπορέσει να ασκήσει τελεσφόρα διοίκηση μεγάλων περιοχών. Πρόκειται για την αυγή του Ιμπεριαλισμού αφού η εκμηχάνιση της ζωής και η ανάδυση του αστικού κράτος έδωσαν στις Πλανητικές δυνάμεις τα μέσα για την εκδίπλωσή τους.

Όπως λοιπόν ο βιομηχανικός καπιταλισμός έσπασε τα πατριαρχικά δεσμά και επέβαλε την ομαδοποίηση σε εθνικό επίπεδο, έτσι κατ' αναλογία και το επιβαλλόμενο από τις μεγάλες Δυνάμεις ιμπεριαλιστικό σύστημα προώθησε την μαζοποίηση αλλά σε πλανητικό επίπεδο. Στις δυο παραπάνω φάσεις, οι πλανητικές Δυνάμεις ήταν αυτές που διαμόρφωναν την πλανητική πολιτική και υπήρχε σαφής διαφορά ανάμεσα σε υποκείμενα (Πλανητικές Δυνάμεις) και αντικείμενα (δευτερεύουσες Δυνάμεις) της εν λόγω πολιτικής.

Η 3η φάση ήταν αυτή που ανέτρεψε την προαναφερθείσα κατάσταση και συγκεκριμένα με την ίδια έννοια όπως η μαζική δημοκρατία αντικατέστησε βαθμιαία τον ολιγαρχικό φιλελευθερισμό. Δεδομένης της εμφάνισης νέων κρατών νομικά ίσων μεταξύ τους η αύξηση της πλανητικής πυκνότητας είναι ανάλογη με την κοινωνική κινητικότητα που εμφάνισαν οι μαζικές κοινωνίες που επικράτησαν εντός των μαζικών δημοκρατιών. Κατ' αναλογία με την μαζική δημοκρατία δημιουργείται μια παγκόσμια κοινωνία η οποία αν και χαρακτηρίζεται από αξιοσημείωτες ανισότητες διακηρύσσει την ab initio ισότητα καθώς και τα ίδια δικαιώματα μεταξύ των μελών της. Η ισότητα αυτή δεν έχει επιτευχθεί αλλά το Διεθνές Δίκαιο λειτουργεί ως θεματοφύλακας της εν λόγω διακήρυξης. Οι ανθρωποκεντρικές και ηθικές αρχές με αξιώσεις οικουμενικής εφαρμογής διαδέχονται τις πάλαι ποτε ιμπεριαλιστικές σχέσεις κυριαρχίας ανάμεσα σε υποκείμενα και αντικείμενα της πλανητικής πολιτικής.

Μορφές της πλανητικής πολιτικής

Κατά αντιστοιχία με τα όσα αναφέραμε στο 1ο μέρος σχετικά με την επίφαση της ισότητας εντός των μαζικών δημοκρατιών όπου οδηγεί το κράτος στο να παράσχει ευκαιρίες για ίση απόλαυση, έτσι και στο πλανητικό σύστημα πρέπει στις χώρες που μέχρι πρότινος αποτελούσαν παρίες να δοθούν οι ίδιες δυνατότητες ανόδου. Η πολλά υποσχόμενη αντίληψη που κατέστη το νέο ιδεολόγημα είναι ότι μέσω του εκδημοκρατισμού και της υπόσχεσης της ευημερίας ο πλανήτης πλέον θα προσομοιάζει ένα τεράστιο κοινωνικό κράτος όπου θα ανακατανέμει πόρους προς επίτευξη της πολυπόθητης ισότητας.

Όπως η ευημερία των μαζών δεν προήλθε από την αναδιανομή του υπάρχοντος πλούτου αλλά μέσα από τη δημιουργία νέου πλούτου μέσω της εκμηχάνισης, της ανάπτυξης της παραγωγικότητας και της συνεπακόλουθης κατανάλωσης έτσι η παγκόσμια κοινωνική ευημερία δεν αναμένεται από μια αναδιανομή αλλά από την μάλλον βεβαιωμένη εξαναγκασμένη οικονομική ανάπτυξη των μέχρι πρότινος υπανάπτυκτων χωρών.

Η προγραμματική διακήρυξη της αναγνώρισης της ισότητας στην απόλαυση (Ηδονισμός) παρόλο που επισκιάζεται από την πραγματιστική επίγνωση της ανισότητας πλούτου και ισχύος οδηγεί σε μια δέσμη προσδοκιών. Έτσι λοιπόν ρευστοποιούνται τα όρια ανάμεσα σε υποκείμενα και αντικείμενα της πλανητικής πολιτικής λαμβάνοντας πλανητικές διαστάσεις όταν χρησιμοποιήθηκε από τον κομμουνισμό ως μέσο κινητοποίησης των αποικιακών λαών ενάντια στις αποικιοκρατικές μητροπόλεις. Αυτός ο αναδυόμενος ανταγωνισμός ανάγκασε και το αντίπαλο στρατόπεδο της Δύσης να υιοθετήσει τις ίδιες θέσεις. Το τέλος του Ψυχρού Πολέμου ενίσχυσε τις υλικές προσδοκίες οι οποίες είχαν ήδη αναπτυχθεί μέσω της καθολικής αποδοχής της αρχής της ισότητας. Η σύζευξη ελευθερίας και υλικής ευημερίας αποτελούσε την αιχμή του δόρατος της προπαγάνδας που επιστράτευσε η Δύση στον μακροχρόνιο πολιτικό -ιδεολογικό της αγώνα ενάντια στον Κομμουνισμό γεγονός που βαθμιαία κατέστησε την συγκεκριμένη θεώρηση αυταπόδεικτο αξίωμα.

Αναφορικά με την κοινωνικό-πολιτική ταυτότητα των υποκειμένων-νικητών του Ψυχρού Πολέμου πρέπει να τονισθεί ότι πέτυχαν τη σύζευξη ελευθερίας και ευημερίας όχι ως φιλελεύθεροι αλλά ως μαζικοδημοκρατικοί κοινωνικοί σχηματισμοί.

Εκδημοκρατισμός και Εκσυγχρονισμός

Οι μεν δυτικές μαζικές δημοκρατίες έχουν αντιμετωπίσει τα εγγενή προβλήματα καθώς αναδύθηκαν μέσα από μια βαθμιαία διαδικασία μαζοποίησης σε αντίθεση με την βίαια διαδικασία που υπέστησαν οι νεότερες .

Στο πλαίσιο της μαζικής συμμετοχής στη πολιτική πρόεκυψε το πρόβλημα του εκδημοκρατισμού. Η παραχώρηση και η άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων –τα οποία εσφαλμένα θεωρούνται και απαιτούνται ως ανθρώπινα δικαιώματα- δεν πρέπει να τυγχάνει μιας αφηρημένης ηθικής αξιολόγησης αλλά ως τα μέσα με τα οποία οι κυρίαρχες ελίτ προσέλκυσαν νέα μέλη για την αντικατάσταση των παλαιών ολιγαρχιών.

Τα εν λόγω δικαιώματα δεν είναι καινοφανή προϋπήρχαν απλώς η άσκησή τους περιοριζόνταν στην κυρίαρχη τάξη. Η μαζική χορήγηση έχει ως αποτέλεσμα ότι όλο και περισσότεροι άνθρωποι αποκτούν τη δυνατότητα άσκησης πολιτικής κυριαρχίας ή τη διεκδίκηση αντίστοιχων αξιώσεων. Στις νεόκοπες μαζικές δημοκρατίες όπου δεν υπάρχει παρελθόν εφαρμογής πολιτικής δικαιωμάτων –έστω και σε περιορισμένη έκταση- η πολιτική δραστηριότητα του εκδημοκρατισμού διοχετεύεται μέσω άλλων διόδων. Υλοποιητές του εκδημοκρατισμού προβάλλουν διάφορα μαζικά κινήματα τα οποία αποκτώντας λαϊκό έρεισμα υπό την αρχηγία κάποιου λαοπρόβλητου ηγέτη προσπαθούν να παραγκωνίσουν τις παλαιές ολιγαρχίες. Η συγκεκριμένη διαπίστωση είχε μεγάλη προγνωστική ακρίβεια αφού κατά το πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα υπήρξε σωρεία «χρωματιστών επαναστάσεων», π.χ. Γεωργία 2003 (Lane, 2009).

Οι Δυτικές ταξικές ιεραρχίες του φιλελευθερισμού υπέστησαν σταδιακή αποδόμηση και η μετάβαση τους στη μαζική δημοκρατία-καθώς συμβάδισε με την τεχνική πρόοδο αλλά και την οικονομική μεταρρύθμιση- υπήρξε σχετικά ανώδυνη. Όπως αποδεικνύεται δεν συνέβη το ίδιο στις υπόλοιπες κοινωνίες όπου η κοινωνική κινητικότητα (ή μάλλον ισοπέδωση) συνδυαστικά με την υπόσχεση της υλικής ευημερίας δημιούργησε -ελλείπει των κατάλληλων θεσμικών μεταρρυθμίσεων- φαινόμενα ανομίας τα οποία ουκ ολίγες φορές τιθασεύτηκαν ή καπηλεύτηκαν διάφορα μαζικά κινήματα.

Η κοινότητα του σκοπού που αποτέλεσε το απότοκο της ομοθυμίας που επικράτησε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου -αντίθετα από ό,τι αρχικά

θεωρούνταν- συνέτεινε στην όξυνση ανταγωνισμών αφού κάποιοι σκοποί ή αξιώσεις έγιναν αιτίες συγκρούσεων αντί για παράγοντες συνεννόησης.

Η προβληματική της σχέσης πολιτικής και οικονομίας

Εντός της μαζικής δημοκρατίας η συγχώνευση της πολιτικής και της οικονομίας δεν είχε σαν αποτέλεσμα ούτε την μονομερή επικράτηση της μιας ούτε τον αφανισμό της άλλης παρά την δημιουργία ενός αμαλγάματος εντός του οποίου η πολιτική είναι προσηλωμένη συνεχώς σε οικονομικά ζητήματα, έχει απομακρυνθεί από την αρχική επιδίωξη της θεσμοθέτησής γενικών πλαισίων και προβαίνει σε εξειδικευμένες ενέργειες. Ταυτόχρονα ο δείκτης απόδοσης των πολιτικών ελίτ αξιολογείται κυρίως με βάση τα αποτελέσματα της δραστηριότητας τους στην οικονομία.

Απόδειξη των όσων προανέφερα αποτελεί η σύμφυση του ιδιωτικού και δημόσιου οικονομικού τομέα στην εποχή των μνημονίων όπου υπήρχαν εξειδικευμένες παρεμβάσεις του κράτους για την εξυπηρέτηση του χρέους αλλά και για τη διάσωση ιδιωτικών επιχειρήσεων. Ταυτόχρονα η οικονομική επίδοση της εκάστοτε κυβέρνησης είχε βαρύνουσα σημασία στην πολιτική της επιβίωση. Η συγχώνευση της πολιτικής με την οικονομία κρίθηκε επιτακτική αφού:

α) η πολιτική πλέον απέκτησε μια συνιστώσα εξυπηρέτησης του γενικού συμφέροντος αναφορικά με την ικανοποίηση του δικαιώματος ισότητας θεωρούμενου με υλικά κριτήρια μέσω της συνεχούς βελτιστοποίησης της οικονομικής απόδοσης και την εφαρμογή αναδιανεμητικών-ρυθμιστικών πολιτικών αφού έτσι διατηρείται ή ενισχύεται η αγοραστική δύναμη των μαζών.

β) η ανάγκη εξασφάλισης αξιοπρεπών συνθηκών διαβίωσης-ενέργεια και τροφή- στις μεγάλες ανθρώπινες μάζες που συνομαδώθηκαν υπό την πίεση της βιομηχανικής ανάπτυξης κρίνεται απαραίτητη για την διαφύλαξη της κοινωνικής και πολιτικής ευταξίας και πειθαρχίας εντός των μαζικοδημοκρατικών κοινωνικών σχηματισμών.

Υιοθετώντας μια αναγωγική θεώρηση θα μπορούσαμε να αποφανθούμε ότι όπως η εσωτερική τάξη εξαρτάται από την απόδοση της οικονομίας στο εσωτερικό των κρατών έτσι θα μπορούσε να βρει εφαρμογή και στο πεδίο της πλανητικής πολιτικής. Θα μπορούσε επομένως η επίτευξη μιας γενικής οικονομικής ευημερίας και ανάπτυξης να καταστήσει ευκολότερη την επίτευξη μιας παγκόσμιας τάξης σε πλανητικό επίπεδο; Το παραπάνω ερώτημα δεν λαμβάνει υπόψη το γεγονός ότι όσο κερδίζει συνεχώς έδαφος η υλική ερμηνεία της ισότητας μέσω της ανακατανομής υλικών αγαθών

μετρήσιμων με οικονομικούς δείκτες (π.χ. κατά κεφαλή εισόδημα, ΑΕΠ, κλπ.) τόσο πιο γρήγορα αναδύονται και αιτήματα ανακατανομής πολιτικών αγαθών δηλαδή εξουσίας και ισχύος.

Επομένως στο επίπεδο της πλανητικής πολιτικής η συγχώνευση πολιτικής και οικονομίας σημαίνει ότι η πολιτική είναι πλέον δέσμια της τεχνικής προκειμένου να ανταποκριθεί επιτυχώς στην επιδίωξη ισχύος .

Οι 2 βιομηχανικές επαναστάσεις (3η και 4η) κατέστησαν πλέον σαφές ότι δεν υπάρχουν διαχωριστικά όρια ανάμεσα σε στρατιωτική και πολιτική τεχνολογία. Η μέριμνα για την εξασφάλιση λοιπόν των παραδοσιακών μέσων πολιτικής ισχύος συναρτάται ολοένα και περισσότερο με την μέριμνα για την διασφάλιση των οικονομικών απαιτήσεων δεδομένου ότι η οικονομία μπορεί να διέλθει ανεπαίσθητα από πολιτικές σε στρατιωτικές λειτουργίες.

Συμπερασματικά η δήθεν ανατίμηση της οικονομικής δραστηριότητας που κατέστη το κύριο αφήγημα μετά το πέρας του πολιτικοστρατιωτικού ανταγωνισμού του ΨΠ δεν λειτουργεί ως το θεμέλιο εδραίωσης μιας φιλελεύθερης ουτοπίας αφού η θεώρηση της αυτονομίας της οικονομίας σε σχέση με την πολιτική δεν ισχύει. Γεγονός βεβαίως αποτελεί η πύκνωση του δικτύου των διεθνών οικονομικών συναλλαγών ωστόσο αυτή η εξέλιξη δεν έχει επιφέρει την κατάργηση του παρεμβατισμού και προστατευτισμού εκ μέρους των κρατών. Αξίζει να αναφερθεί ότι ακόμα και στο πλαίσιο των οικονομικών αυτών συνεταιρισμών βρίσκει εφαρμογή η θεωρία συμμαχιών αφού κατ' αντιστοιχία με αυτή σε μια κοινότητα σκοπών και συμφερόντων αναμένεται στην περίπτωση συμμάχων-εταίρων άνισης δυναμικότητας να προσαρμόζεται η πιο αδύναμη πλευρά στις επιθυμίες του πιο ισχυρού εταίρου.

Κυρίαρχο κράτος: μετουσίωση ή αποδόμηση

Η επικράτηση της μαζικής δημοκρατίας έθεσε στο προσκήνιο άλλη μια προσδοκία αυτή της κατάργησης του κυρίαρχου κράτους .Η αρχική έννοια της κρατικής κυριαρχίας στο ευρωπαϊκό έδαφος ήταν μια υπόθεση που αφορούσε μια ολιγαρχία κρατών τα οποία είτε ήταν εξ αρχής ισχυρά είτε μπορούσαν με επιλεγμένες συμμαχίες να δημιουργήσουν ένα αντιστάθμισμα ισχύος. Η άποψη περί κατάλυσης του κυρίαρχου κράτους βασίσθηκε στην πεποίθηση της υποταγής της εξωτερικής πολιτικής των κρατών στις επιταγές της οικουμενικής ηθικής. Αυτή η πολεμική εναντίον του κυρίαρχου κράτους υπήρχε και στη διάρκεια του ΨΠ αφού ο ιδεολογικός αγώνας είχε διεξαχθεί υπό το πρίσμα φιλελεύθερων (οικουμενική ηθική-επίτευξη ισότητας) και

προλεταριακών αρχών (κατάργηση των συνόρων-αταξική παγκόσμια κοινωνία) απέναντι στις οποίες το άτομο έπρεπε να νιώθει περισσότερη αφοσίωση παρά στο κυρίαρχο κράτος. Η επίκληση βέβαια στο κυρίαρχο κράτος -μέσω του διεθνούς δικαίου- γινόταν όποτε απειλούνταν τα οικεία συμφέροντα και όσο το επέτρεπε ο συσχετισμός των δυνάμεων.

Μια πιο διερευνητική ματιά στις δύο αντίπαλες προγραμματικές διακηρύξεις κατά την διάρκεια του ΨΠ μας αποκαλύπτει ότι αυτές είχαν ως σκοπό να υπηρετήσουν το κυρίαρχο κράτος το οποίο θα όφειλαν να καταργήσουν εάν λαμβανόταν στην ονομαστική τους αξία. Πιο συγκεκριμένα ο ηθικός οικουμενισμός που επικαλούνταν το δυτικό στρατόπεδο εργαλειοποιήθηκε προς χάρη των παγκόσμιων βλέψεων της ηγέτιδας δύναμης δηλαδή των ΗΠΑ.

Η επιλεκτική χρήση και η χειραγώγηση της λειτουργίας των οικουμενικών αρχών αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος για προβολή ισχύος εκ μέρους κάποιων κρατών εναντίον κάποιων άλλων. Η διασύνδεση της έννοιας του «εύθραυστου» κράτους με την στρατηγική απειλή για τον ανεπτυγμένο κόσμο αποτέλεσε μια δικαιολογία εκ μέρους των ισχυρών κρατών απέναντι σε πολιτικές που συχνά ερχόταν σε αντίθεση με τη λογική του βεσφαλιανού κράτους. Παρατηρήθηκε βέβαια ότι υπήρξε αυξανόμενο ενδιαφέρον για την ασφάλεια και τη «δημοκρατία του ατόμου» στα εύθραυστα κράτη που αποτελούσαν μια ευκαιρία για επιρροή και επέκταση των ισχυρών μέσω προσάρτησης ή επιβολής μιας μεταποικιοκρατικής πολιτικής (Χειλά, 2013). Η εφαρμογή αφηρημένων οικουμενικών εννοιών είχε ως αποτέλεσμα την εξασθένηση της κυριαρχίας ενός κράτους και την ενδυνάμωση ενός άλλου.

Η παραπάνω πρόταση αποδεικνύει τη διαγνωστική ακρίβεια του Κονδύλη αφού η επέμβαση στο Ιράκ το 2003 -μετά την εσφαλμένη αρχική εκτίμηση κατοχής ΟΜΚ εκ μέρους του καθεστώτος του Σ. Χουσεΐν- εμπεριέχει μια διπλή ανάγνωση αφενός μια παράβαση κρατικής κυριαρχίας και αφετέρου την προβολή ισχύος εκ μέρους του συμμαχικού σχηματισμού και την αναβάθμιση του σε ρόλο τοποτηρητή (Kessler, 2019).

Δεν πρέπει όμως υπό την παραπάνω θεώρηση να ενστερνιστούμε αβίαστα την αντίληψη ότι η επικράτηση του οικουμενισμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε συνδυασμό με την δράση των υπερεθνικών οργανισμών θα επιφέρει το τέλος της κρατικής κυριαρχίας. Δεν πρέπει να θεωρείται ότι οι επεμβάσεις στα εσωτερικά των κρατών θα επιχειρούνται *urbi et orbi*. Η διαφορά μεταξύ υποκείμενων και αντικειμένων της πλανητικής πολιτικής θα συνεχίσει να υφίσταται έστω και υπό τη σκέπη της

ισότητας. Η διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρά την οικουμενική της αξίωση και πρόθεση θα εφαρμόζεται μέσω συγκεκριμένων φορέων οι οποίοι θα εξυπηρετούν κρατικές στοχεύσεις επομένως δεν θα επέλθει η κατάργηση μεταξύ εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής και η συνεπακόλουθη κατάργηση του κυρίαρχου κράτους. Ταυτόχρονα δεν πρέπει να θεωρείται απολύτως δεσμευτική η πρόταση για διασύνδεση της εσωτερικής με τη διεθνή τάξη μετατρέποντας την ανάλυση των αιτιών σε θεραπευτική πρόταση πολιτικής αφού η απλή εξάλειψη των ελαττωμάτων εντός των κρατών δεν είναι απαραίτητο ότι θα δημιουργήσουν τη βάση για τη διαρκή ειρήνη (Waltz, 2011).

Η σημασία των υπερεθνικών οργανισμών δεν πρέπει να υπερεκτιμάται σε μια προσπάθεια απομείωσης ή απεμπόλησης του κυρίαρχου κράτους. Αναμφισβήτητα η λειτουργία των διεθνών οργανισμών και η σημασία του Διεθνούς Δικαίου θεωρείται άκρως επιτακτική δεδομένης της αυξημένης πυκνότητας που χαρακτηρίζει την πλανητική πολιτική. Παραμένουν όμως ακόμα αμφιβολίες σχετικά με το εάν αποτελούν τον καμβά εκδίπλωσης μιας κοινής πολιτικής απαλλαγμένης από τυχόν επιμέρους κρατικές σκοπιμότητες.

Η άλλη αντίληψη που προσπαθεί να προφητεύσει το τέλος του κυρίαρχου κράτους είναι ότι εξαιτίας της υιοθέτησης του ηδονισμού θα επέλθει μια σταδιακή αποσάθρωση των ιδεολογικών θεμελίων πάνω στα οποία έχει οικοδομηθεί το κράτος και ταυτόχρονα δεδομένης της ανατίμησης του πρωτείου της απόδοσης με οικονομικά κριτήρια το κράτος θα απωλέσει το κύρος του και θα αναγκασθεί να μοιρασθεί την εξουσία του με ιδιώτες. Αναμφισβήτητα και τα δύο αυτά φαινόμενα είναι άκρως απαραίτητα για την επιβίωση της μαζικής δημοκρατίας δεν πρέπει όμως να παραμελούμε το γεγονός ότι όλες οι παραπάνω θεωρήσεις ευδοκιμούν σε μια περίοδο ειρήνης και υλικής ευημερίας και οδηγούν σε επιπόλαιες θεωρήσεις περί μη αναγκαιότητας ή κατάλυσης του κράτους. Το κυρίαρχο κράτος όμως θα καταστεί πάλι απαραίτητο όταν στο προσκήνιο εμφανισθεί κάποιος εξωτερικός ή εσωτερικός κίνδυνος και θα αναπροσανατολισθούν έτσι πολλές φυγόκεντρες τάσεις.

Διαμορφώσεις στην εποχή της πλανητικής πολιτικής

Αναμφισβήτητα η νέα κατευθυντήρια αρχή η οποία θα συσπειρώσει τις Δυνάμεις και θα εδραιώσει μια νέα τάξη στην εποχή της πλανητικής πολιτικής είναι ο οικουμενισμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ο οποίος ενώ απέκτησε μια πολεμική χρήση κατά την

διάρκεια του ΨΠ η πρακτική του μετουσίωση εμφανίζει πλήθος δυσκολιών και παρερμηνειών στην προσπάθεια σύλληψης αλλά και εφαρμογής του.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα υλοποιούνται ως πολιτικά δικαιώματα εντός των μαζικών κοινωνιών όπου επικρατεί ο έντονος καταμερισμός της εργασίας και η μαζική κατανάλωση. Όπως είναι αναμενόμενο είναι δύσκολη η καθολική εφαρμογή μιας τέτοιας αρχής σε πλανητικό επίπεδο. Θα ήταν ίσως θεωρητικά δυνατό να επιφορτισθεί με την αποστολή της πλανητικής της εκπλήρωσης ένας παγκόσμιος οργανισμός.

Η περίπτωση που κάποια μικρή Δύναμη υπόκειται σε κυρώσεις από κάποια μεγάλη Δύναμη η από κάποιο συνασπισμό Δυνάμεων για την επίτευξη σωφρονισμού δεν αποδεικνύει την αποτελεσματικότητα του εν λόγω οργανισμού για τη δυνατότητα του να καταστήσει τον οικουμενισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κατευθυντήριο ιδέα εντός της διαμορφούμενης πλανητικής πολιτικής.

Οι δυσκολίες θα εμφανίζονταν σε περίπτωση που κάποια μεγάλη δύναμη θα έπρεπε να υποστεί κυρώσεις με πρωτοβουλία άλλων μικρότερων δυνάμεων εάν παραβίαζε τις ηθικά αναγνωρισμένες αρχές του δικαίου. Υπό αυτό λοιπόν το πρίσμα διαφαίνεται ότι η επίκληση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων χρησιμοποιείται ως μέσο για την επιδίωξη πολιτικής ισχύος. Ο χειρισμός τους λοιπόν κατά περίπτωση είναι ήδη στην εποχή μας αυταπόδεικτος εφόσον οι μεγάλες Δυνάμεις ενεργοποιούν τους διεθνείς οργανισμούς επιλεκτικά δημιουργώντας έτσι σύγχυση. Στην παραπάνω πρόταση πρέπει να αναφερθεί και το γεγονός ότι το Διεθνές Δίκαιο δεν βρίσκει σε όλες τις γωνιές του πλανήτη καθολική εφαρμογή. Οι σκοποί και οι προτεραιότητες των μεγάλων Δυνάμεων αντανakλώνται εντός των παγκόσμιων οργανισμών με συνέπεια να πραγματοποιείται σε πλανητικό επίπεδο μια τρόπον τινά ελαστική επίκληση των οικουμενικών αρχών.

Για να αρθεί η αβεβαιότητα και η αστάθεια και να υιοθετηθεί μια κοινά αποδεκτή και δίκαιη αρχή λειτουργίας εντός των διεθνών οργανισμών θα πρέπει να τεθεί ως εγγυητής μια πλανητική Δύναμη (ή ο συνδυασμός μιας ηγέτιδας δύναμης και πιθανόν εταίρων της) η οποία να δεχθεί να χρησιμοποιήσει τα μέσα που η ίδια κατέχει για σκοπούς που δεν είναι πάντα δικοί της, να μπορούν να θεωρηθούν κοινοί και ταυτόχρονα να τυγχάνουν καθολικής εφαρμογής.

Προκειμένου να αποκτήσει μια πιο ρεαλιστική χροιά η παραπάνω προσέγγιση πρέπει να γίνει σαφές στους εταίρους που θα συμμετάσχουν σε ένα τέτοιο σχήμα ότι το όφελος πρέπει να είναι μεγαλύτερο από το ενδεχόμενο οικονομικό ή πολιτικό κόστος που θα ανακύψει. Εάν το όφελος δεν αποδειχθεί μεγάλο τότε ανάμεσα στην

ηγέτιδα Δύναμη και στους υπόλοιπους εταίρους θα προκύψουν τριβές. Ο πολιτικό-στρατιωτικός-οικονομικός καταμερισμός εργασίας εξυπηρετεί την ηγέτιδα Δύναμη ενώ οι υπόλοιπες Δυνάμεις συνειδητοποιούν ότι η ασφάλεια τους εξαρτάται από την παρουσία της μεγάλης Δύναμης. Εάν λοιπόν στο εσωτερικό ενός τέτοιου συνασπισμού προκύψουν έντονες προστριβές μεταξύ των εταίρων είναι βέβαιο ότι η πλανητική Δύναμη δεδομένης της μεγάλης δυνατότητας προβολής οικονομικής και στρατιωτικής ισχύος θα απεμπλακεί από τις υποχρεώσεις της και θα χαράξει δική της πολιτική η οποία θα μπορεί να περιλαμβάνει τη δημιουργία σφαιρών επιρροής ή την ανάδειξη της ως δεσπόζουσας Δύναμης σε ένα μείζονα χώρο.

Προσωπικά θεωρώ ότι οι διατυπώσεις του Κονδύλη αναφορικά με τους διεθνείς οργανισμούς έχουν μια εξαιρετική διορατικότητα αφού τα σύγχρονα συμβάντα επιβεβαιώνουν πλήρως τις απόψεις του. Η μονομερής επέμβαση της Ρωσίας στη Συρία, η εκ μέρους της ΕΕ αδυναμία κοινής απόφασης επιβολής κυρώσεων στη Τουρκία είναι μόνο μερικά από τα γεγονότα τα οποία επιβεβαιώνουν τα όσα προαναφέρθηκαν.

Μια ενδεχόμενη φάση της πλανητικής πολιτικής είναι η ανάδειξη και σταδιακή μετάλλαξη μεσαίων Δυνάμεων σε Δυνάμεις με ηγεμονικές φιλοδοξίες σε περιφερειακό επίπεδο. Η εδραίωση τέτοιων Δυνάμεων είναι εφικτή : α) μέσω της εκμετάλλευσης ευκαιριών ή κενών εξουσίας που μπορούν να δημιουργηθούν μεταξύ αντίπαλων δυνάμεων, β) από την συγκατάθεση/παραίτηση κάποιας πλανητικής Δύναμης και γ) από την σταδιακή σμίκρυνση του πάλαι ποτέ στρατιωτικού χάσματος ανάμεσα σε μεσαίες και μεγάλες Δυνάμεις . Αυτή η εξέλιξη ταυτόχρονα θα μπορούσε να έχει θετικό πρόσημο για μια πλανητική Δύναμη αφού θα χρησιμοποιούσε την μέχρι πρότινος μεσαία Δύναμη σε ρόλο τοποτηρητή των συμφερόντων της σε μια γεωπολιτική περιφέρεια και να αποφύγει με αυτό το τρόπο τις δαπανηρές σε υλικό και πολιτικό επίπεδο επεμβάσεις στο εξωτερικό.

Μια τυπική εικόνα επομένως είναι η συνύπαρξη μαζικών δημοκρατιών μαζί με αυταρχικά και ψευδοκοινοβουλευτικά καθεστώτα. Επομένως θα έχουμε συσπειρώσεις κρατών σε περιφερειακό επίπεδο οι οποίες θα βασίζουν την επιβίωση και την συνοχή τους σε ευκαιριακές και επικεντρωμένες πλανητικές ενέργειες δίχως καμία άλλη κοινότητα κάποιου ηθικού οικουμενικού σκοπού.

Ακόμα και αν ορισμένα έθνη συνομαδώνονται παραδοσιακά και κατά το ίδιο σχήμα σε «εχθρούς» και «φίλους» πρέπει να τίθεται κάθε φορά το ερώτημα ποιες είναι οι κινητήριες δυνάμεις και να διερευνάται η σχέση των συγκεκριμένων δυνάμεων με τις κυρίαρχες κοσμοϊστορικές τάσεις και συγκυρίες.

Έμπρακτη απόδειξη των όσων είχε αναφέρει παραπάνω ο Κονδύλης αποτελεί η συγκαρινή ανάδειξη -με την ανοχή των μεγάλων δυνάμεων- της Τουρκίας σε περιφερειακή δύναμη (Αν. Μεσόγειο και Μ. Ανατολή) η οποία δραστηριοποιείται σε αρκετές χώρες εμφανιζόμενη ως προστάτιδά του σουνιτικού στοιχείου και παράλληλα προσπαθεί μέσω επεμβάσεων σε Λιβύη και Συρία να αποκομίσει γεωπολιτικά οφέλη (Φίλης, 2017). Μέσω αυτής της εξέλιξης άλλες χώρες προσπαθούν να δημιουργήσουν αντίβαρα μέσω συνομαδώσεων με άλλες χώρες με τις οποίες ως κοινός σκοπός δεν προβάλλεται κάποιο ηθικό οικουμενικό πρόσταγμα αλλά η αναγνώριση της κοινής απειλής (π.χ. προσπάθεια προσέγγισης Ελλάδας -Αιγύπτου) (Φίλης, 2020).

Ο Οικονομικός και εγγενής χαρακτήρας της πλανητικής πολιτικής

Η διακήρυξη της υλικής ισότητας δεδομένου του οικουμενικού χαρακτήρα της θα μπορούσε να δημιουργήσει τριγμούς στο εσωτερικό της πλανητικής τάξης αν δεν έχουν πρότερα ικανοποιηθεί σε πλανητικό επίπεδο οι προϋποθέσεις του δηλαδή η υπέρβαση της σπάνης των αγαθών και η άνευ διακρίσεων ανακατανομή επαρκών αγαθών .

Αν λοιπόν δημιουργηθούν ενδεχόμενες οικονομικές αστάθειες και οι παραπάνω προϋποθέσεις δεν μπορούν να τηρηθούν, η πολιτική θα εκφυλιστεί σε μια συνεχή προσπάθεια για ισότιμη κατανομή των περιορισμένων πλέον αγαθών. Συνεπώς ο νέος βιολογικός χαρακτήρας της πολιτικής θα είχε ως αποτέλεσμα την μετατροπή του σκοπού της πολιτικής αντιπαράθεσης σε βιολογικό αγώνα επιβίωσης και στην μετάλλαξη των διακρίσεων αφού τα υπάρχοντα κριτήρια κοινωνικής συνομαδωσης που μέχρι πρότινος ήταν φορείς ιδεολογιών ή κοινωνικών διαφορισμών θα αποκτούσαν πλέον ενιαίο βιολογικό πρόσημο.

Η άποψη ότι καταστάσεις σαν την παραπάνω μπορούν να αποφευχθούν με την προσπάθεια αντιστοίχισης του πλανητικού μέσου επιπέδου με αυτό των δυτικών μαζικών κοινωνιών στηρίζεται σε προϋποθέσεις που δύσκολα μπορούν να επιτευχθούν. Δεν πρέπει να λησμονιέται το γεγονός ότι η εκδίπλωση της μαζικής δημοκρατίας στη Δύση πραγματοποιήθηκε πάνω σε μια στάσιμη δημογραφική βάση. Στην παρούσα φάση της πλανητικής πολιτικής η κοινώς αποδεκτή δημογραφική έκρηξη έχει σαν συνέπεια ότι η αύξηση της παραγωγής αγαθών δεν μπορεί να συμβαδίσει με την ολοένα διογκούμενη ζήτηση επιτείνοντας έτσι την σπάνη των αγαθών.

Είναι αυτονόητο ότι εάν τέτοιες προσδοκίες αναδυθούν ως μαζικά αιτήματα και ως υποσχέσεις που δεν τηρήθηκαν βασιζόμενες σε μια υλική ερμηνεία των ανθρώπινων δικαιωμάτων θα δημιουργηθεί μια άνευ προηγουμένου αναταραχή. Η πολιτική λοιπόν στις μέρες μας έχει ήδη αναλάβει να διαδραματίσει και ένα βιολογικό ρόλο καθώς βρίσκεται αντιμέτωπη με την πληθυσμιακή έκρηξη η οποία μέσα από το φακό του οικουμενισμού των ανθρώπινων δικαιωμάτων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως ηθικό πρόβλημα το οποίο να μπορεί να ποσοτικοποιηθεί.

Το εν λόγω θέμα λοιπόν αποκτά και μια οικολογική συνιστώσα αφού προκύπτει επιτακτικό το ερώτημα εάν ο πλανήτης μπορεί να προσφέρει αξιοπρεπείς συνθήκες διαβίωσης στο σύνολο του ανθρώπινου πληθυσμού χωρίς να υποστεί ανεπανόρθωτη καταστροφή. Η ίση αξιοπρέπεια ανεξαρτήτως εθνικότητας σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να σπαταλά ίση ποσότητα πρώτων υλών, ύδατος και ενέργειας .

Η πληθυσμιακή αύξηση που αποτελεί γεγονός στις μέρες μας δημιούργησε σήμερα μια ευρεία μετακίνηση ανθρώπων προς τη Δύση. Το συνεπακόλουθο αυτό μαζικό κύμα πυροδότησε με τη σειρά του έναν φόβο των δυτικών κοινωνιών απέναντι σε έθνη ή φυλές που επιδιώκουν απλά τις διακηρυγμένες καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Ο φόβος αυτός δυστυχώς έγινε αντικείμενο πολιτικής εκμετάλλευσης εκ μέρους διάφορων εθνικιστικών μορφωμάτων που μετουσιώθηκαν σε κόμματα. Ταυτόχρονα ο οικουμενισμός των ανθρώπινων δικαιωμάτων ήρε εν μέρει το φυσικό σύνορο του κράτους και απέσπασε το άτομο από τη δικαιοδοσία του εθνικού κράτους και την ανέθεσε σε διεθνείς οργανισμούς αλλά και σε υπερεθνικές ΜΚΟ.

Επίσης η πιθανή -έστω σε θεωρητικό επίπεδο- επίτευξη της προσέγγισης του πλανητικού πολιτικού και οικονομικού μέσου όρου με τον αντίστοιχο δυτικό δεν θα σήμαινε το τέλος των συγκρούσεων αφού όπως έχει αποδείξει το παρελθόν, οι πόλεμοι και οι συγκρούσεις δεν ακολουθούν εισοδηματικά κριτήρια (τραγικό παράδειγμα αποτελούν οι δυο Παγκόσμιοι Πόλεμοι που διεξήχθησαν μεταξύ πλουσίων κρατών) . Στον αντίποδα της παραπάνω διατύπωσης η πιθανή αποτυχία της προσέγγισης εκτός από την αταξία θα οδηγούσε σε ένα νέο ορισμό της πολιτικής η οποία προσπαθώντας να επιλύσει το πρόβλημα της ίσης κατανομής ίσως επέβαλε μια νέα μορφή ασκητικής -χωρίς όμως τις αντίστοιχες κοσμοθεωρήσεις- κατεδαφίζοντας έτσι το θεμέλιο του ηδονισμού πάνω στο οποίο οικοδομείται η μαζική κατανάλωση και συνεπακόλουθα η μαζική δημοκρατία.

Η παραπάνω ανάλυση που παρέθεσε στο έργο του ο Κονδύλης πολύ πριν από το 2015 οπότε σημειώθηκε το μεγαλύτερο προσφυγικό/μεταναστευτικό ρεύμα δεν έχει

πρόθεση να κατηγορήσει ούτε και να προτείνει κάποιο άλλο σχέδιο στη θέση του. Ξαφνιάζει όμως ευχάριστα τον αναγνώστη ο οποίος διαβάσει σε ένα κείμενο του 1992 όσα συνέβησαν στον Ελλαδικό χώρο την πενταετία 2015 έως σήμερα με την δημιουργία των κλειστών κέντρων φιλοξενίας, την δράση των ΜΚΟ και δυστυχώς την άνοδο των ρατσιστικών μορφωμάτων και αντιλαμβάνεται έτσι την αναλυτική και την προορατική ικανότητα του .

4.Η νέα μορφή των συγκρούσεων

Εντός της μαζικοδημοκρατικής εποχής και δεδομένης της ραγδαίας τεχνολογικής προόδου συντελέστηκε μια εξέλιξη η οποία βασισμένη στην καινούρια εξέλιξη των οπλικών συστημάτων διευκόλυνε τις στρατιωτικές επεμβάσεις και μεταμόρφωσε πλήρως το συγκεκριμένο τομέα. Κρίσιμο ρόλο διαδραμάτισε η προαναφερθείσα άρση των ορίων ανάμεσα στην πολιτική και στρατιωτική τεχνολογία. Με την έλευση της 4ης Βιομηχανικής επανάστασης και την άνοδο της τεχνητής νοημοσύνης τα όρια μεταξύ πολιτικής και στρατιωτικής τεχνολογίας γίνονται πλέον δυσδιάκριτα .

Παρατηρώντας τις συγκρούσεις της τελευταίας 20-ετίας επαληθεύεται η πρόβλεψη του Κονδύλη ότι τα στρατηγικά ατομικά όπλα -ακόμα και μικρής ισχύος- θεωρούνται πλέον ξεπερασμένα αφού στο σύγχρονο πεδίο επιχειρήσεων υπήρξε μια ανατίμηση των κατευθυνόμενων βλημάτων υψηλής ακριβείας. Πιο συγκεκριμένα η χρήση πυραύλων μέσου βεληνεκούς για εξουδετέρωση στρατηγικών στόχων καθώς και η μετά το 2015 ολοένα αυξανόμενη χρήση μη επανδρωμένων αεροσκαφών (UAV) αποτελεί την πλέον εφαρμόσιμη πρακτική σε στρατιωτικές επιχειρήσεις . Χαρακτηριστικό και συγκαιρινό πεδίο συγκρούσεων όπου η τεχνολογική υπεροχή κατέδειξε την αδιαμφισβήτητη σημασία της υπήρξε η σύγκρουση που οδήγησε σε απώλεια μέρους του αρμενικού θύλακα του Ναγκόρνο- Καραμπάχ τον Οκτώβριο-Νοέμβριο 2020 .Η εκτέλεση εκ μέρους του Αζερμπαϊτζάν πληγμάτων υψηλής ακριβείας μέσω της χρησιμοποίησης UAV είχε σαν αποτέλεσμα την καταστροφή ακριβών οπλικών συστημάτων της Αρμενίας και την συνεπακόλουθη συνθηκολόγηση της (Stronell & Gady, 2020).

Επομένως υπάρχει ένας καταμερισμός περιφερειακών συγκρούσεων οι οποίες λόγω της ευελιξίας των στρατιωτικών μέσων και την ποικιλία των στόχων και όσων έχουν αναφερθεί παραπάνω έχουν καταστεί ευκολότερες.

Η πεποίθηση ότι η ειρήνη μπορεί να εγκαθιδρυθεί ευκολότερα δεδομένου ότι η δυνατότητα παραγωγής αλλά και η κατοχή προηγμένων οπλικών συστημάτων είναι εφικτή από λίγες σχετικά δυνάμεις δεν είναι αληθής καθώς: α) Σε περιφερειακό επίπεδο η εκ μέρους των πλανητικών Δυνάμεων ανάγκη ανάθεσης ρόλων τοποτηρητή σε συμμαχικές δυνάμεις θα οδηγήσει αναγκαστικά σε παροχή σύγχρονου οπλισμού καθώς και στην προσπάθεια –εκ μέρους των μικρών Δυνάμεων-εκμετάλλευσης της συγκυρίας για αξίωση νέας θέσης ισχύος β) δεδομένου του έντονου εμπορικού ανταγωνισμού μεταξύ των προμηθευτών και της επικάλυψης της στρατιωτικής με την πολιτική τεχνολογία θα αναπτυχθεί το εμπόριο εξαιρετικά προηγμένων οπλικών συστημάτων ακόμα και εάν δημιουργεί τριβές ανάμεσα σε πρότερους συμμάχους γ) το τεχνολογικό χάσμα ανάμεσα σε παραγωγό και χειριστή δεν υφίσταται πλέον στο βαθμό που παλιότερα αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα αφού ο χειρισμός των οπλικών συστημάτων είναι αρκετά απλούστερος από την κατασκευή τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα των παραπάνω αποτελεί η εκ μέρους της Τουρκίας αγορά των ρωσικών πυραύλων S-400 και οι συνεπακόλουθοι κλυδωνισμοί που δημιουργήθηκαν εντός του NATO (Daventry, 2020).

Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι θα υπάρξουν στο μέλλον διάφορες μορφές πολεμικών επιχειρήσεων. Ειδικότερα στις συγκρούσεις μεταξύ τεχνολογικών άνισων αντιπάλων οι τρομοκρατικές ενέργειες και οι καταδρομικές επιχειρήσεις αναμένεται να αποκτήσουν ιδιαίτερη βαρύτητα. Η παραπάνω διατύπωση από τον Π. Κονδύλη αποδείχθηκε αρκετά εύστοχη αφού ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το 66% των συμμαχικών απωλειών του πολέμου στο Αφγανιστάν οφείλεται σε τρομοκρατικές ενέργειες από τους κατά πολύ τεχνολογικά κατώτερους Ταλιμπάν (Nolin, 2011).

Εμφανίζεται λοιπόν ένα διευρυμένο φάσμα μορφών πολέμου εξαιτίας του γεγονότος ότι οι πιθανοί εμπόλεμοι χαρακτηρίζονται από ένα έντονο διαφορισμό πολιτικό-στρατιωτικής εξέλιξης. Οι τοπικοί πόλεμοι λοιπόν δεδομένου ότι θα διεξάγονται σε χώρους που δεν αποτελούν σφαίρα επιρροής κάποιας μεγάλης δύναμης θα είναι πιο άμορφοι τόσο σε στρατηγικό όσο και τακτικό επίπεδο. Στο άλλο άκρο του φάσματος μπορούμε να διακρίνουμε μακροχρόνιους πολέμους που δεν εμφανίζουν ιδιαίτερες διακυμάνσεις στη ένταση των συγκρούσεων αλλά και στα διαφαινόμενα αποτελέσματα και διεξάγονται με σχετικά παλιάς τεχνολογίας οπικά συστήματα μεταξύ περίπου ισοδύναμων αντιπάλων. Τυπική περίπτωση τέτοιας σύγκρουσης αποτελεί ο πόλεμος στη Σομαλία αλλά και στην Υεμένη (Ferguson, 2018), (Nagi, 2020).

Άλλη μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στους πολέμους του 21ου αιώνα είναι ότι θα ενταθούν εκ μέρους των Μεγάλων Δυνάμεων τα επικεντρωμένα πλήγματα χειρουργικής ακρίβειας με την αιτιολογία της τιμωρίας των ανυπάκουων μικρών Δυνάμεων ή τον εν δυνάμει εξοπλισμό τους με προηγμένα όπλα με συνέπεια την ρευστοποίηση του διαχωριστικού ορίου μεταξύ εμπόλεμης και μη κατάστασης (Κονδύλης, 1992).

Αποδείξεις των όσων προέβλεψε ο Κονδύλης το 1992 αποτελούν τα συγκαρινά γεγονότα. Ενδεικτικά αναφέρω: α) την εκτέλεση αεροπορικών πληγμάτων σε στρατηγικούς στόχους (εργοστάσιο παραγωγής χημικών όπλων) στη Συρία χωρίς την έγκριση του Σ.Α. το 2018 (Osseiran & Masi, 2018) και β) η εκτέλεση του υπεύθυνου του πυρηνικού προγράμματος του Ιράν κ. Φαχριζαντέχ από ξένες μυστικές δυνάμεις στην Τεχεράνη στις 27/11/2020 (Torfeh, 2020).

Επίσης μια περιορισμένη αλλά θεσμοποιημένη μορφή στρατιωτικής βίας μπορεί να πάρει και άλλες διαστάσεις, η οποία όμως δεδομένου των μικρών απωλειών που αυτή επιφέρει και της αποφυγής της σε κλιμάκωση σε διακρατικό πόλεμο να θεωρηθεί ως ομαλότητα από την Διεθνή Κοινή γνώμη. Οι παραπάνω κρίσεις του Κονδύλη επαληθεύτηκαν αρκετά χρόνια αργότερα αφού η διενέργεια πληγμάτων ακριβείας με την χρήση UAV η στρατηγικών βλημάτων μεσαίου βεληνεκούς ακόμα και υπό αμερικανικές προεδρίες που έφεραν δημοκρατικό πρόσημο επέφερε μικρή σχετικά όχληση στη Διεθνή Κοινότητα ακόμα και εάν αποτελούσαν περιπτώσεις κατάφωρης καταπάτησης της κρατικής κυριαρχίας (Friedersdorf, 2016).

Μια προσπάθεια αποτίμησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Ο οικουμενισμός, ο σχετικισμός αλλά και η ανοχή συναποτελούν το πλέγμα ιδεών το οποίο έχει φιλοσοφικές και πολιτικές επεκτάσεις εντός των συνθηκών της σύγχρονης μαζικής δημοκρατίας που αποτελεί το πεδίο ιδεολογικών αντιπαραθέσεων αλλά και συμπλεύσεων.

Τα παραπάνω κατέστησαν απτή πραγματικότητα από την εμφάνιση του μαζικού ανθρώπου του οποίου το περίγραμμα αποτυπώθηκε εύστοχα ως «ένας τύπος άγονου μαζικού ανθρώπου που εμφανίστηκε μετά τον Α΄ΠΠ με αφοπλισμένη τη λογική του, στερημένος από κάθε προσωπική ευθύνη, από κάθε δυνατότητα να γονιμοποιείται από ιδέες, έτοιμος να πέσει στην παρωδία μεσσιανισμού» (Παπαϊωάννου, 1995).

Όποιος εξαγγέλλει την δική του αλήθεια οφείλει να ισχυρισθεί και την οικουμενική της ισχύ αλλιώς δεν μπορεί να δικαιολογήσει την κοινωνική αξίωση ισχύος που περιέχεται στην εξαγγελία του (Κονδύλης 1998). Επομένως η διεκδίκηση του μονοπωλίου της ερμηνείας μιας αλήθειας με γενική ισχύ παρέχει την δυνατότητα στον ενδιαφερόμενο να διεκδικήσει την αξίωση δεσμευτικής ερμηνείας.

Τα ανθρώπινα δικαιώματα λοιπόν μέσω του ηθικού οικουμενισμού που επικράτησε στη διάρκεια του ΨΠ χρησιμοποιήθηκαν ως πολιτικό όπλο και επομένως εμφάνισαν εκτός από την ηθική και μια πλευρά η οποία συνυφαίνεται με την πολιτική. Η ανάπτυξη μιας λανθάνουσας δυναμικής εντός της θεώρησης τους φάνηκε ξεκάθαρα από την επίκληση τους από λαούς πρώην αποικιακών κρατών στον αγώνα για την ανεξαρτησία τους στο πλαίσιο της αξίωσης για ισοτιμία εντός της διαμορφούμενης μαζικής δημοκρατίας.

Με δεδομένη την σημερινή συγκρότηση της κοινωνίας δεν μπορεί να γίνεται λόγος για δικαιώματα *strictu sensu* (Κονδύλης 1992). Η κυριολεκτική έννοια που εμπεριέχουν τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι ότι πρόκειται για σύνολο απαιτήσεων που απορρέουν από την ανθρώπινη ιδιότητα ανεξάρτητα από εθνότητα, φυλή, γλώσσα και θρήσκευμα. Επομένως τα απολαμβάνουν όλοι οι άνθρωποι ανεξαρτήτως από κάθε άλλο χαρακτηρισμό ή περιορισμό και μόνο από το γεγονός ότι είναι άνθρωποι και χωρίς την διαμεσολάβηση εξουσιαστικών αρχών και συλλογικών υποκειμένων. Από τα παραπάνω εξυπακούεται ότι τα δικαιώματα έχουν υπόσταση μόνο εάν μπορούν να τα απολαύσουν όλοι στον τόπο επιλογής τους χωρίς καμία άλλη προϋπόθεση ή αντίστροφα δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα δίχως την αυτονόητη και αυτόματη νομική εξίσωση όλων με όλους στο πλαίσιο μιας ενιαίας νομοθεσίας που απολαμβάνει οικουμενική ισχύ.

Εάν κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό αναφερόμαστε σε πολιτικά και όχι για ανθρώπινα δικαιώματα δηλαδή δικαιώματα τα οποία παρέχει το κράτος στους υπηκόους του και η ισχύς τους μπορεί να εξασφαλισθεί μόνο εντός της συγκεκριμένης επικράτειας διότι κανένα κράτος δεν μπορεί να εγγυηθεί δικαιώματα τα οποία να μπορούν να εξασκούν οι υπήκοοι του έξω από τα σύνορα του. Υπάρχει επίσης και η ανάποδη ανάγνωση ότι δηλαδή η τυχόν χορήγηση δικαιωμάτων -έστω και εάν αυτά λογίζονται ως πολιτικά- σε όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους θα συνεπέφερε διάλυση του κράτους. Συνεπώς η χορήγηση των δικαιωμάτων -είτε αυτά αναφέρονται ως ανθρώπινα ή ως πολιτικά- είναι συνάρτηση του τόπου όπου βρίσκονται οι άνθρωποι. Εν κατακλείδι το κυρίαρχο κράτος παραμένει ο εγγυητής της παροχής των ανθρώπινων

δικαιωμάτων αποκλειστικά στους υπηκόους του γεγονός που σημαίνει ότι δεν αναγνωρίζονται οι υπήκοοι του σε ξένες χώρες ως ισότιμοι πολίτες με την ιδιότητα του κατόχου οικουμενικών δικαιωμάτων.

Η πεποίθηση για την οικουμενική θεώρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λειτούργησε στις φτωχές χώρες της Ανατολής και του Νότου σαν μέσο προβολής των αξιώσεων τους αναφορικά με την κατανομή του παγκόσμιου πλούτου διότι είχε παγιωθεί η αντίληψη ότι η ηθικοποίηση της εσωτερικής κοινωνικοπολιτικής τους ζωής προϋποθέτει την *a priori* βελτίωση της υλικής τους θέσης .

Εάν τελικά τα ανθρώπινα δικαιώματα ερμηνευτούν μέσω υλικών επιδιώξεων και αναχθούν σε καταναλωτικές απαιτήσεις τότε αναγκαστικά θα επέλθει η πολεμική τους χρήση στον αγώνα κατανομής των αγαθών. Δεδομένης της σπάνης των αγαθών η υιοθέτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την καταναλωτική τους υπόσταση εμπεριέχει μια αντιπαράθεση κατά την οποία θα βρεθούν αντιμέτωπα τα ανθρώπινα δικαιώματα των κατοίκων της πλούσιας Δύσης και των φτωχών χωρών.

Οι επιταγές της οικουμενικής ηθικής και ιδιαίτερα η υλική ερμηνεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δημιούργησαν σε συνδυασμό φυσικά με πληθώρα άλλων παραγόντων (εμφύλιες συγκρούσεις, οικολογικές καταστροφές, μαζικές εκτοπίσεις πληθυσμού, πολιτικές διώξεις , ανεργία) ένα μαζικό ανθρώπινο ρεύμα κινούμενο προς την Ευρώπη το οποίο αποτελούνταν από πρόσφυγες αιτούντες άσυλο αλλά και από οικονομικούς μετανάστες που κορυφώθηκε το 2015 (Φίλης, 2017). Δυστυχώς, η σύγχρονη δυσάρεστη πραγματικότητα με την δημιουργία των κλειστών δομών φιλοξενίας αποτελεί επαλήθευση των προρρήσεων του Κονδύλη και ταυτόχρονα βαρύτατο κόλαφο κατά των Δυτικών διακηρύξεων για ένα καλύτερο υλικό μέλλον. Ταυτόχρονα η δραστηριοποίηση αρκετών υπερεθνικών δρώντων που υπό την επίκληση ανθρωπιστικών λόγων λειτούργησαν εντός της ελληνικής επικράτειας κατά την περίοδο 2015-2019 δημιουργώντας άλλοτε θετικές εντυπώσεις -υποβοηθώντας το κράτος - και άλλοτε αμφιβολίες αναφορικά με το ρόλο τους και τις διασυνδέσεις τους (Pecoud & Esperti, 2017) θα μπορούσε να δημιουργήσει τριγμούς στην έννοια του κυρίαρχου κράτους.

Αναμένεται λοιπόν ότι θα υπάρξουν παραχωρήσεις αναφορικά με τις υλικές ερμηνείες των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράδειγμα της παραπάνω δυτικής αντίφασης αποτελεί το γεγονός ότι το Τέξας έγινε στις 10/1/2020 η πρώτη πολιτεία των ΗΠΑ που αρνείται να δεχθεί νέους πρόσφυγες μέσω του ομοσπονδιακού προγράμματος μετεγκατάστασης (Thebault, 2020).

Εν κατακλείδι η Ευρώπη αντιμέτωπη με το μαζικό αυτό κύμα που κατέκλυσε τα σύνορα της θα πρέπει να υιοθετήσει μια μεταναστευτική πολιτική η οποία δεν θα είναι ξενοφοβική και ταυτόχρονα να αναλάβει τις ξεχασμένες νομικές και ηθικές υποχρεώσεις της. Τουναντίον παρατηρούμε μια αλλαγή της εφαρμοζόμενης πολιτικής η οποία μάλλον χωρίζει την Ευρώπη σε δυο ταχύτητες αναφορικά με το ζήτημα του μεταναστευτικού (Bloj & Buzmaniuk, 2020).

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι η πρόταση δεν υπάρχουν ανθρώπινα δικαιώματα επαληθεύεται από την καθημερινή αστυνομική πρακτική που ακολουθεί η Δύση η οποία στην προσπάθεια της να ξορκίσει τις συνέπειες της δικής της προπαγανδιστικής ρητορικής εμφανίζει δειλά πλέον στο προσκήνιο την διάκριση μεταξύ ανθρώπινων και πολιτικών δικαιωμάτων, με σαφές προβάδισμα στα τελευταία δηλαδή αρνούμενη να αναγνωρίσει σε όλους τους ανθρώπους τα ίδια δικαιώματα υπό μόνη ιδιότητα τους ως ανθρώπων υπό την επιφύλαξη των εθνικών ή ευρωπαϊκών κυριαρχικών δικαιωμάτων. Όπως επισημαίνει ο Hoffman «Η οικονομική δραστηριότητα συντελείται σε παγκόσμια κλίμακα , αλλά η ανθρώπινη ταυτότητα παραμένει εθνική» (Hoffman, 2011).

Με την επιφύλαξη της κρατικής κυριαρχίας αναδύεται μια αντίφαση η οποία καταρρίπτει τα επιχειρήματα αναφορικά με τις ανθρωπιστικές επεμβάσεις που εκτελεί η Δύση. Δεδομένου ότι τέτοιες επεμβάσεις γίνονται επιλεκτικά έχουν καταστεί πλέον αναξιόπιστες αναφορικά με την πραγματική τους πρόθεση αφού δεν μπορεί ο επεμβαίνων να παραβιάζει την κρατική κυριαρχία άλλων χωρών ενώ ταυτόχρονα να «θωρακίζει» την δική του κρατική κυριαρχία απέναντι στις αντίπαλες θεωρήσεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Κλείνοντας το συγκεκριμένο υποκεφάλαιο θα ήθελα να αναφέρω και την άποψη του Π. Σούρλα που αντιπαρέρχεται την Κονδύλεια θεώρηση περί δικαιωμάτων υποστηρίζοντας «ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου διαθέτουν καθολική αξία και δεσμευτικότητα, γιατί δεν έχει διατυπωθεί κάποιο πειστικό επιχείρημα που να θίγει τον κανονιστικό τους πυρήνα.»(Σούρλας, 1998). Ο αντίλογος του Σούρλα βασίζεται στη θεώρηση ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου θα πλήττονταν μόνο στην περίπτωση που κάποιος κατόρθωνε να μας πείσει για το ότι δεν διαθέτουν όλοι οι άνθρωποι αξία, για το ότι η ανθρώπινη ζωή δεν είναι παντού άξια σεβασμού, για το ότι ο πόνος και η απόγνωση κάποιου άλλου μπορούν κατά τις περιστάσεις να αποτελέσουν κάτι ανεκτό ή και αποδεκτό.

Παγκοσμιοποίηση και οι νέοι αγώνες κατανομής

Η άποψη ότι η παγκοσμιοποίηση -συνεπικουρούμενη από την επικράτηση της μαζικής δημοκρατίας - θα επιφέρει εξίσωση των συνθηκών αλλά και των συλλογικών σκοπών μέσω της επικράτησης μιας παγκόσμιας κοινωνίας αναγορεύτηκε σε αυταπόδεικτη αλήθεια και ομολογία πίστεως χωρίς να διερευνώνται επαρκώς οι προϋποθέσεις αλλά και η εσωτερική συνάφεια της επειδή θεωρήθηκε ότι θα καταργούσε τις αιτίες των συγκρούσεων δηλαδή τα έθνη και τα κράτη προωθώντας μια κοινότητα σκοπών.

Η ολοένα διαπλεκόμενη οικονομία υπήρξε ο νέος φορέας της παγκοσμιοποίησης η οποία παρουσιάζεται ως θεσμός ξεχωριστός από την πολιτική και ταυτίζεται περισσότερο με την πολιτική της ισχύος αμφισβητώντας έμπρακτα την ειρηνική φύση της οικονομίας. Ταυτόχρονα η διχοτόμηση μεταξύ πολιτικής και οικονομίας αποτελεί ιδεολογική κατασκευή η οποία συνδέθηκε με την πεποίθηση-η οποία έχει διαψευσθεί πολλάκις- ότι το εμπόριο θα αντικαταστήσει το πόλεμο .

Η κοινότητα των σκοπών γεννά φιλία όταν πρόκειται να επιτευχθεί έναντι ενός τρίτου όταν όμως δεν οδηγεί σε συμφωνία τότε ακριβώς η σύγκρουση θα οξυνθεί αφού πλέον ο σκοπός θα είναι κοινός. Η φιλία λοιπόν δεν προκύπτει από τον κοινό σκοπό αλλά από τη συμφωνία των πλευρών για το ποια οφέλη θα αποκομίσει η κάθε πλευρά από την επίτευξη του σκοπού. Κοινότητα σκοπών σημαίνει αγώνα για τους ίδιους πόρους και τους ίδιους χώρους.

Η πεποίθηση ότι η εξάλειψη των συνόρων ανάμεσα στα κράτη και η διαμόρφωση μιας πανανθρώπινης κοινότητας θα μπορούσε να επιτευχθεί μέσα από την ενεργοποίηση των πανανθρώπινων καταβολών και με την υλική εξίσωση των συνθηκών ζωής αποδείχθηκε λαθεμένη. Όπως όμως αναφέρει ο Schiller «η παγκόσμια ιστορία εμφανίζεται σαν το παγκόσμιο δικαστήριο» έτσι λοιπόν στην σύγχρονη εποχή τα αρκετά παραδείγματα εμφύλιων πολέμων που έγιναν ανάμεσα σε κοινότητες όμοιες από την σκοπιά των συνθηκών διαβίωσης και των πολιτισμικών δεδομένων αποτελεί κατά την άποψη μου αδιάψευστη απόδειξη της λαθεμένης αυτής πεποίθησης.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο αντίλογος του Κονδύλη στην καντιανή αντίληψη για την ευεργετική επιρροή του εμπορικού πνεύματος η οποία παραφράστηκε στην κλασική πια ρήση «ότι οι δημοκρατίες δεν διεξάγουν πολέμους εν γένει ή μεταξύ τους». Η προγραμματική διασύνδεση μεταξύ δημοκρατίας και ειρήνης είναι καινούρια και φέρει φιλελεύθερο - οικονομιστικό πρόσημο. Η κριτική επικεντρώνεται σε δυο ενδείξεις που αυτόματα καθιστούν τις δημοκρατίες ειρηνόφιλες .

Η 1η ένδειξη αφορά την διαπίστωση ότι οι δημοκρατίες δεν κατάφεραν ποτέ να διεξάγουν πόλεμο με την ίδια συγκέντρωση δυνάμεων και το ίδιο πείσμα συγκριτικά με δικτατορικά καθεστώτα. Οι δημοκρατίες δηλαδή εξαιτίας της εσωτερικής τους δομής τείνουν να δρουν ειρηνικά παρά να επιζητούν τον πόλεμο καθώς κάτι τέτοιο προκειμένου να γίνει εφικτό σε αποδοτικό βαθμό θα προϋπέθετε μια εσωτερική δομική αναδιάρθρωση. Η ιστορία έρχεται πάλι ως αδιάψευστος κριτής αφού η υψηλή πολεμική κινητοποίηση και προσπάθεια της δημοκρατικής Μ. Βρετανίας αλλά και των ΗΠΑ δεν επηρέασαν το πολίτευμα τους .

Η 2η ένδειξη θα ήταν η διαπίστωση ότι οι δημοκρατίες θα συμμαχούσαν πάντοτε μόνο με άλλες δημοκρατίες και θα πολεμούσαν πάντοτε εναντίον δεσποτειών. Τα ιστορικά γεγονότα αντικρούουν την προπαγανδιστική αυτή αντίληψη αφού και στους 2 ΠΠ οι συμμαχίες των Δυτικών με την Ρωσία εναντίον της Γερμανίας αποδεικνύουν ακριβώς το αντίθετο .Το συμπέρασμα λοιπόν που προκύπτει είναι ότι οι δημοκρατίες διεξάγουν πολέμους και τα γεωστρατηγικά και οικονομικά κριτήρια διαδραματίζουν αποφασιστικό ρόλο σε αυτούς.

Παράλληλα συνηγορώντας στα παραπάνω θα ήθελα να προσθέσω ότι τα γεγονότα στο Αν. Αιγαίο αποδεικνύουν περίτρανα ότι η περίπτωση όπου μια δημοκρατία ασκεί πολιτική που γίνεται αισθητή από μια άλλη δημοκρατία ως επιθετική θα μπορούσε κάλλιστα να οδηγηθεί σε μια δημοκρατικότατη κλιμάκωση ακόμα και εάν τα δύο κράτη είναι δημοκρατίες και ταυτόχρονα σύμμαχοι εντός του ΝΑΤΟ.

Η προσέγγιση του Π. Κονδύλη στη θεώρηση του παγκόσμιου κράτους

Η δυνατότητα δημιουργίας ενός παγκόσμιου καθεστώτος δεν είναι κάτι το λογικά η ιστορικά αδύνατο, τουναντίον θα λέγαμε ότι το ρεύμα του θεσμικού φιλελευθερισμού μέσω των έργων των (Keohane, 1982) όσο και του (Ruggie, 1982) θεμελίωσαν θεωρητικά την απαίτηση για διεθνή καθεστώτα όσο και την έννοια της σύνθετης αλληλεξάρτησης όπως παρουσιάστηκε αργότερα (Keohane & Nye, 2012). Άξιο αναφοράς εδώ είναι ότι τα θεμέλια για τις παραπάνω προσεγγίσεις τέθηκαν από τον Kant τόσο με την θέση του περί συνταγματικής οργάνωσης των κρατών ως «πολιτειών» καθώς και με την «αντιπροσωπευτική» κυβέρνηση. (Γκόφας & Τζιφάκης, 2017)

Ο Κονδύλης όμως επιχειρηματολογεί αναφορικά με το ότι η δυνατότητα πραγμάτωσης ενός παγκόσμιου κράτους δεν συνεπάγεται ότι αποτελεί εγγύηση για την εγκαθίδρυση της παγκόσμιας ειρήνης και της οικουμενικής ελευθερίας .Η ανάλυση

που παραθέτει ο Κονδύλης βασίζεται στην πεποίθηση ότι ο χαρακτήρας ενός παγκόσμιου κράτους είναι αποτέλεσμα των ιδιαίτερων συνθηκών κάτω από τις οποίες εγκαθιδρύθηκε και οι οποίες είναι : α) ελεύθερη συναίνεση, β) συναίνεση σε κατάσταση ανάγκης και γ) Ηγεμονία ενός έθνους ή μιας συμμαχίας εθνών. Κοινός τόπος των τριών περιπτώσεων είναι ότι συνεπάγονται πράξεις πολιτικής βούλησης είτε εκ μέρους όλων των μερών είτε εκ μέρους του ηγεμόνα.

Σε αυτό υπεισέρχεται και η πρώτη διαφοροποίηση του Κονδύλη αφού η επικρατούσα πεποίθηση αλληλεξάρτησης των ολοένα αυξανόμενων οικονομικών δεσμών σημαίνει την απομείωση του πολιτικού στοιχείου και την απορρόφηση του από τις λειτουργικές ανάγκες του οικονομικού στοιχείου. Η παγκόσμια επομένως οικονομία θα μπορούσε να καταστήσει απαρχαιωμένα τα σύνορα τα οποία συντηρούσε η υπερασπιζόταν μέχρι πρότινος η πολιτική. Το παράδοξο που προκύπτει εδώ είναι το γεγονός ότι θεωρείται ξαφνικά τώρα δυνατό και εφικτό σε παγκόσμια κλίμακα ότι δεν κατάφερε να κάνει σε εθνική κλίμακα η αστική κοινωνία, να επιβληθεί δηλαδή ολοκληρωτικά έναντι του κράτους.

Η 2η διαφοροποίηση αφορά το γεγονός ότι προωθείται η ενοποίηση υπό το πρίσμα του εμπορίου, της παραγωγής και της πληροφορίας όμως το βασικό πρόβλημα της κατανομής των αγαθών τίθεται σε δεύτερη μοίρα. Δεν παρατίθεται ο τρόπος σύμφωνα με τον οποίο θα προκύψει μια κατανομή η οποία θα ικανοποιήσει όλες τις πλευρές όχι με απόλυτους αλλά με σχετικούς όρους αφού : α) Το πρόβλημα της κατανομής θα οξυνθεί μέσω της ενοποίησης αφού θα υπάρχει μεν κοινότητα σκοπών αλλά και επάθλων και β) στον αγώνα της κατανομής τα σχετικά κέρδη καθορίζουν την ιεραρχική κατάταξη της κάθε πλευράς μέσα στον παγκόσμιο συσχετισμό δυνάμεων όμως από πολιτική άποψη έχουν μεγαλύτερη επίδραση από τα απόλυτα.

Επομένως ακόμα και εντός μιας οικονομικά ενιαίας κοινωνίας η ίδρυση ενός παγκόσμιου κράτους προϋποθέτει μια πράξη πολιτικής βούλησης η οποία όμως δεν είναι σίγουρο ότι συμπίπτει με την ελεύθερη συναίνεση όλων των συμβαλλόμενων και προϋποθέτει ότι το πρόβλημα της κατανομής έχει επιλυθεί με την παραίτηση των ισχυρότερων μερών από την απαίτηση για σχετικά πλεονεκτήματα έναντι των ασθενέστερων.

Με την υπαρκτή κατάσταση κάθε παγκόσμια δύναμη κατέχει περισσότερα απ' όσα θα κατείχε εντός ενός παγκόσμιου κράτους όπου τα πάντα θα ρυθμιζόνταν με αναλογικά κριτήρια. Σίγουρα θα υπάρξουν δεύτερες σκέψεις όταν μια παγκόσμια δύναμη συνειδητοποιήσει ότι το άνοιγμα των συνόρων εκτός από την διεύρυνση του

δικού της πεδίου δράσεως αυξάνει ίσως δυσανάλογα και τα σχετικά πλεονεκτήματα άλλων δυνάμεων ενώ ταυτόχρονα η αναγκαία συμμόρφωση με τις αρχές της ισότητας μπορεί να οδηγήσει σε συρρίκνωση των δεδομένων οικονομικών και πολιτικών αγαθών. Φυσικά κάτι ανάλογο ισχύει και για τις μικρές δυνάμεις οι οποίες διακατέχονται από φόβο για τις συνέπειες της κυριαρχίας των μεγάλων δυνάμεων ακόμα και υπό την σκέπη ενός παγκόσμιου κράτους.

Αν εξετάσουμε ένα υποθετικό σενάριο όπου η συναίνεση για την δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους δεν είναι ελεύθερη αλλά απόρροια κάποιας εξωτερικής απειλής (π.χ. οικολογική καταστροφή πλανητικών διαστάσεων) τότε θα διαπιστώσουμε ότι οι καταστάσεις ανάγκης δεν συνεπάγονται ότι θα επικρατήσει καθολικά η επιθυμία του πολιτικού συντονισμού και ότι θα αποσβεστούν τυχόν κεντρόφυγες δυνάμεις. Προκειμένου λοιπόν να επιτευχθεί ο συντονισμός είναι απαραίτητη η χορήγηση πληρεξουσιότητας η οποία –ανεξάρτητα από διακηρύξεις και προθέσεις- θα οδηγούσε στην διαμόρφωση μιας ηγεμονικής δύναμης η οποία όφειλε να ρυθμίσει τις ενέργειες της είτε σύμφωνα με την αρχική υπόσχεση περί ισότητας - όχι πια μόνο στη απόλαυση αλλά και στη στέρηση- είτε με εθνικές εμπάθειες που έχουν τις ρίζες τους σε ιστορικές καταβολές ή κρυφές στρατηγικές.

Επομένως το αίτημα –μέσω ηθικών και ανθρωπιστικών διακηρύξεων- για την δημιουργία ενός παγκόσμιου κράτους εμφανίζει τεράστια δυσκολία στην πρακτική μετουσίωση του. Αναδεικνύεται μια αντίφαση σχετικά με την ηθική-ανθρωπιστική πρόφαση υπέρ του παγκόσμιου κράτους. Από την μια όψη το παγκόσμιο κράτος προπαγανδίζεται ως η υπέρβαση του εθνικού κράτους αφού σε αυτό αποδίδονται όλες οι αιτίες των συγκρούσεων και από την άλλη το παγκόσμιο κράτος θα αναγκασθεί να υιοθετήσει τις μεθόδους του εθνικού κράτους προκειμένου να ασκήσει το μονοπώλιο της νόμιμης βίας με σκοπό την διαφύλαξη της ισότητας υπό την σκέπη μιας οικουμενικής νομοθεσίας.

Στη περίπτωση δε που το παγκόσμιο κράτος προκύψει μέσω της ηγεμονίας μιας παγκόσμιας δύναμης έναντι άλλων δυνάμεων τότε πιθανότερο είναι ότι η νέα δομή και υφή του αναφορικά με την πολιτική του θα εμπεριέχει περισσότερο χαρακτηριστικά αυτοκρατορίας αφού όσο τεχνολογικά και στρατιωτικά προηγμένη και εάν είναι η ηγεμονική δύναμη δεν θα μπορέσει να επιβάλλει ενιαία νομοθεσία η οποία θα εξαφανίσει παρελθοντικές εθνικές διαφορές. Επομένως θα ήταν αναγκαία η προσφυγή σε διοικητικές τεχνικές που παραπέμπουν σε αυτοκρατορίες όπως π.χ. η ανάδειξη τοποτηρητών οι οποίοι όμως θα έπρεπε να κατέχουν έννομες εξουσίες για επιβολή και

ταυτόχρονα να είναι υποτελείς έναντι της ηγεμονικής δύναμης. Επομένως θα θεμελιωνόταν εκ νέου η εσωτερική πυραμίδα οργάνωσης και διοίκησης των αυτοκρατοριών η οποία καταλύθηκε από το εθνικό κράτος. Δεν αποκλείεται επίσης- όπως συνέβαινε συχνότατα στις αυτοκρατορίες- το παγκόσμιο κράτος να χωρισθεί σε ζώνες όπου θα υπάρχουν τα οικονομικά και στρατιωτικά εύρωστα κέντρα και οι υποβαθμισμένες ζώνες ή περιφέρειες όπου θα επικρατεί η αναρχία.

Η Κονδύλεια λοιπόν θεώρηση περί παγκόσμιου κράτους με τις αντιφάσεις και τους προβληματισμούς που ανέδειξε δεν αποτελεί κάποιου είδους πρόγνωση για τυχόν πραγματοποίηση του η όχι. Προσωπική μου άποψη είναι ότι το παγκόσμιο κράτος είναι μια θεωρητική κατασκευή και ως τέτοια πρέπει να αποτιμάται.

Ο Κονδύλης απέναντι στις βεβαιότητες

Μετά το τέλος του ΨΠ οι απολογητές του δυτικού συστήματος πανηγύρισαν την νίκη τους και η άμεση ιδεολογική συνέπεια υπήρξε η θριαμβευτική αναγγελία του «τέλους της ιστορίας». Ο F. Fukuyama, έσπενσε να αντικαταστήσει το ηττημένο μαρξιστικό οικονομικό μοντέλο με μια καινούρια νομοτέλεια (Fukuyama, 1992) αφού θεωρούσε ότι ο φιλελεύθερος καπιταλισμός, πλέον είχε αναδειχθεί αδιαμφισβήτητος νικητής στο πολιτικό, κοινωνικό, οικονομικό και ιδεολογικό πεδίο προβλέποντας την εξάλειψη των δομικών συγκρούσεων στην ιστορία της ανθρωπότητας (Ψήμματος, 2016) καθώς και στην έκλειψη της απολογητικής ή πολεμικής δραστηριότητας των διανοουμένων.

Στον αντίποδα αυτών των δηλώσεων η διάγνωση του Κονδύλη (Κονδύλης, 1992) διέφερε σημαντικά από τις προαναφερθείσες αντιλήψεις αφού ισχυρίστηκε ότι στο τέλος της έφτασε όχι η ιστορία αλλά μια ιστορική εποχή αφού μαζί της στέρεψαν και τα τρία μεγάλα πολιτικά ιδεολογικά ρεύματα που την προσδιόρισαν ούτως ειπείν : ο συντηρητισμός, ο φιλελευθερισμός και ο σοσιαλισμός (Κονδύλης & Terpstra, 1994).

Η απαρχαίωση των παραπάνω πολιτικών εννοιών όπως παρουσιάστηκε στο έργο του ‘‘Πλανητική πολιτική μετά τον ΨΠ’’ έγινε εντονότερη με την κατάρρευση του κομμουνισμού. Είχε προηγηθεί κατά την διάρκεια του ΨΠ η πολυσημία και η μη δεσμευτική έννοια του σοσιαλισμού η οποία άσκησε με την σειρά της παρόμοια επίδραση στο περιεχόμενο του συντηρητισμού και του φιλελευθερισμού. Ωστόσο υποστήριξε ότι θα ήταν λάθος διαπίστωση ότι η αποκοπή από τις παραδοσιακές πολιτικές έννοιες καθώς και ότι η συγχώνευση της πολιτικής με την οικονομία θα μετριάσουν τις συγκρούσεις όπως υποστήριζε εσφαλμένα ο Fukuyama.

Αδιαμφισβήτητα υπήρξε μια αποιδεολογικοποίηση της πολιτικής όμως οι αναδυόμενοι -αποιδεολογικοποιημένοι πλέον- αγώνες θα είναι ίσως σφοδρότεροι από τους ιδεολογικούς σε μια εποχή όπου προβάλλει αναπόδραστη η σπάνη των αγαθών αφού στο εξής οι αγώνες θα διεξάγονται χωρίς ιδεολογικό πρόσημο παρά για χειροπιαστά υλικά αγαθά.

Η παραπάνω διατύπωση του Κονδύλη επιβεβαιώθηκε αφού το γιγάντωμα των μαζικοδημοκρατικών προσδοκιών σε παγκόσμια κλίμακα σε συνδυασμό με την δημογραφική έκρηξη και την διαγραφόμενη σπάνη των αγαθών δημιούργησε μια έξαρση του προσφυγικού-μεταναστευτικού ζητήματος. Οι μετακινήσεις πληθυσμών αποτελούν διαρκές φαινόμενο ανεξαρτήτως από αριθμητικές διαφοροποιήσεις και διακυμάνσεις. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ (6ος/2016) «Ένας στους 113 ανθρώπους είναι ξεριζωμένος, έχει αιτηθεί άσυλο , είναι εσωτερικά εκτοπισμένος ή είναι πρόσφυγας» (Φίλης, 2017).

Αναφορικά με την *trahison de clerics* υποστήριξε -σε αντίθεση με τον Fukuyama- ότι θα υπάρξουν πάντα διανοούμενοι οι οποίοι θα προσφέρουν τις ιδεολογικές τους υπηρεσίες για την εκάστοτε προβαλλόμενη «δίκαια» υπόθεση και θα προβάλλουν συνθήματα αξιοποιήσιμα στην πράξη (Κονδυλης & Terpstra, 1994). Κατά την άποψη μου και αυτή η πρόβλεψη είναι ακριβέστατη αφού η σύγχρονη πολιτική βασίζεται στην «επικοινωνία» αλλά και στην δημιουργία σχετικών «αφηγημάτων» που υποστηρίζουν διάφορες - αποιδεολογικοποιημένες- πλέον πολιτικές πράξεις και επιλογές.

Στην πρώτη δεκαετία μετά την διακήρυξη του ιδεολογήματος περί «τέλους της ιστορίας», οι πολεμικές συγκρούσεις αποδίδονταν αποκλειστικά σε «ανθρωπιστικές επεμβάσεις» προκειμένου να μεταλαμπαδεθούν οι αξίες της φιλελεύθερης Δύσης στις θεσμικά-πολιτισμικά υπανάπτυκτες και οικονομικά καθυστερημένες πολιτικές κοινωνίες .

Το τρομοκρατικό χτύπημα της 11/9 κατέστησε σαφές σε παγκόσμια κλίμακα ότι το μονοπώλιο της μαζικής δημοκρατίας δεν κατάφερε να επιφέρει το τέλος των συγκρούσεων. Τότε, εμφανίσθηκε η φαινομενικά αντιφατική, αλλά πλήρως αλληλοσυμπληρωματική αφήγηση της «σύγκρουσης των πολιτισμών» η οποία διατυπώθηκε από τον S. Huntington και φιλοδοξούσε να εισφέρει στην ιστορία της σκέψης μια διαφορετική ανάγνωση της φύσης των πολεμικών συγκρούσεων. Συγκεκριμένα, παρουσίαζε τον πόλεμο ως φαινόμενο εντελώς ανεξάρτητο κι αποκομμένο από τις διεργασίες στο πλαίσιο της υποδομής (τις σχέσεις παραγωγής και

ανταλλαγής εντός ορισμένης κοινωνίας) και ενταγμένο μόνο στο πεδίο του εποικοδομήματος δηλαδή υπό το πρίσμα των πολιτισμικών στοιχείων, κοινωνικών πρακτικών, ήθη-έθιμα και υπό το κυριότερο όλων της θρησκείας (Huntington, 2017).

Με ιδεολογικό υπόβαθρο την κοσμοθεώρηση από τον Huntington, νομιμοποιήθηκαν στη συνείδηση των υπερμάχων του νεοφιλελευθερισμού οι επεμβάσεις σε Αφγανιστάν (2001) και Ιράκ (2003).

Η απάντηση του Κονδύλη (Κονδύλης, 1998) στον Huntington έγκειται στην διαπίστωση του ότι η ύπαρξη ενός ξένου πολιτισμού μπορεί να γίνεται αισθητή ως πρόκληση αφού θέτει σε αμφισβήτηση την δεσμευτικότητα και την αυτοκατανόηση των εκάστοτε δικών μας αξιών δεν αποτελεί όμως απαραίτητα ή αναγκαία αιτία σύγκρουσης. Εάν λοιπόν δεν αναδειχτούν τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του εκάστοτε πολιτισμού που οδηγούν σε σύγκρουση τότε η αιτία της σύγκρουσης δεν είναι απαραίτητα πολιτισμική ακόμα και εάν οι εξελισσόμενες συγκρούσεις διεξάγονται ανάμεσα σε διαφορετικούς πολιτισμούς. Απόδειξη της παραπάνω πρότασης είναι οι ακραίες εμφύλιες συγκρούσεις .

Επιπρόσθετα ο Κονδύλης αναφέρει ότι οι πολιτισμοί δεν είναι αναλλοίωτες ουσίες και οι συγκρούσεις δεν είναι το αναπόδραστο αποτέλεσμα τους διότι εάν συνέβαινε κάτι τέτοιο οι διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε πολιτισμούς που διακατέχονται από φιλίες η έχθρες θα παρέμεναν αιώνιες και αμετακίνητες ανεξάρτητες από κάθε εσωτερική ή εξωτερική αλλαγή (Κονδύλης, 1998).

Ο Κονδύλης αναφέρει ότι η πολιτική λογική καθορίζει τις βαρύνουσες ερμηνείες των πολιτισμών. Οι πολιτισμικές διαφορές δεν είναι δυνατόν να καταλήξουν σε συγκρούσεις, εάν τα πολιτικά υποκείμενα μέσω της συγκρότησης τους σε πολιτικές ομάδες δεν έχουν ερμηνεύσει με αντίστοιχους σκοπούς την έννοια του πολιτισμού τους. Ταυτόχρονα ο πολιτισμός δεν αποτελεί την υπερκείμενη έννοια του «έθνους» και αδιαμφισβήτητα δεν είναι το νέο κριτήριο πολιτικής συνομάδωσης. Απόδειξη των παραπάνω αποτελεί το γεγονός ότι κανένα πολιτικό σύστημα ακόμα και από τα πιο παραδοσιολατρικά δεν παρέλειψε να υιοθετήσει ταχύτατα τις δυτικές τεχνολογικές και οργανωτικές μορφές στον στρατιωτικοπολιτικό τομέα με απώτερο σκοπό την αύξηση της ισχύος του ανεξάρτητα από εάν αυτές οι «καινοτομίες» ερχόταν σε σύγκρουση με τις εκάστοτε παραδόσεις του.

Κατά την άποψη μου και οι δύο θεωρήσεις εμφανίστηκαν στο προσκήνιο από την αλλαγή της ρητορικής της παγκόσμιας πολιτικής. Υπήρξε μια μετατόπιση του κέντρου βάρους της πολιτικής επιχειρηματολογίας αφού στο πλαίσιο υποστήριξης ή

πολεμικής των αντιθέσεων δεν αρθρώνονται πλέον αναλύσεις αναφορικά με τους ταξικούς διαφορισμούς παρά προτάσσονται περισσότερο αναλύσεις βασισμένες στις πολιτισμικές αξίες. Στην συγκυρία όξυνσης των αγώνων κατανομής η έννοια του πολιτισμού γίνεται έτσι μέσο περιχαράκωσης και κάθε διαφορά πολιτικοποιείται αποκτώντας αξία συμβόλου και μέσου συσπείρωσης.

5.Συμπεράσματα-Σκέψεις

Αν και τα κείμενα του Π. Κονδύλη γράφτηκαν πριν από 1998 εντούτοις παραμένουν επίκαιρα ακόμα και σήμερα αφού κατόρθωσαν να παράσχουν στον αναγνώστη τους το εννοιολογικό πλαίσιο αλλά και τα κατάλληλα εργαλεία για καλύτερη κατανόηση του κοινωνικοπολιτικού γίνεσθαι. Ο αναγνώστης μπόρεσε να αποκωδικοποιήσει τη μετάβαση προς την μαζική δημοκρατία με όλες τις συνέπειες που αυτή συνεπέφερε σε παγκόσμιο επίπεδο αλλά και να δημιουργήσει γόνιμους προβληματισμούς σχετικά με την πορεία της σύγχρονης δημοκρατίας η οποία, όπως εύκολα διαπιστώνει κανείς, φαίνεται να βιώνει μια εποχή κρίσης σε πολλαπλά επίπεδα.

Στο οικονομικό επίπεδο η κρίση του 2008 απέδειξε την απαξίωση του νεοφιλελεύθερου δόγματος αφού τελικά ήταν ο παρεμβατικός ρόλος του κράτους και η αντίστοιχη (κρατική) παρέμβαση στις αγορές που διέσωσαν τα προσχήματα. Ταυτόχρονα παρατηρούμε ότι πλέον ανακαλύπτεται εκ νέου ο ενεργός ρόλος του κράτους σε διάφορες εκδοχές ως ασπίδα απέναντι στο ιδεολογικό θέσφατο του νεοφιλελευθερισμού.

Η ενασχόληση του Κονδύλη με θέματα της Διεθνούς πολιτικής ανέδειξε μελλοντικές πτυχές και προβληματικές οι οποίες τον έφεραν αντιμέτωπο με τις ισχύουσες τότε βεβαιότητες. Στα κείμενα του αναγνωρίζουμε ζητήματα που απασχολούν την ανθρωπότητα τον 21ο Αιώνα και τα οποία είχε προβλέψει επιτυχώς. Σε αντίθεση λοιπόν με την ισχύουσα το 1992 αντίληψη για δυνατότητα επίτευξης σχεδόν καθολικής ευημερίας ,δημοκρατίας ,ελευθερίας μέσω μιας νέας τάξης και το «τέλος της ιστορίας» που ακολούθησαν την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του ΨΠ καθώς και της «σύγκρουσης των πολιτισμών» , ο Κονδύλης προσπαθούσε τότε να αναδείξει τις τότε ψευδαισθήσεις και να απομυθοποιήσει την επικρατούσα τάση για εφησυχασμό. Αποδείχθηκε προφητικός καθώς ο 21ος αιώνας εμφανίζεται ως ο αιώνας μιας νέας παγκόσμιας ισορροπίας δυνάμεων με την συστηματική μεταφορά πόρων και ισχύος από την Δύση στην Ανατολή μέσω της αποαποικιοκρατικοποίησης και ως ο αιώνας της ιδεολογικής συμπόρευσης των πολιτικών ελίτ, των διεθνών

οικονομικών οργανισμών και των διανοούμενων στη παγκόσμια διάδοση του νεοφιλελευθερισμού.

Ο 21ος Αιώνας εμφάνισε 3 πρόσωπα: α) παγκοσμιοποίηση στην κοινωνική οργάνωση, β) κοσμοπολιτισμό στη θεσμική και γ) νεοφιλελευθερισμό στην οικονομική. Κυρίαρχες τάσεις ήταν το Διεθνές Δίκαιο, οι Διεθνείς Οργανισμοί και θεσμοί, η παγκόσμια «κοινωνία πολιτών» και οι ΜΚΟ. Συνδυάστηκε με την απελευθέρωση των αγορών και του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου, την ιδεολογική πρωτοκαθεδρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την αναβάθμιση του ρόλου των Ηνωμένων Εθνών (Δουζίνας, 2020).

Μετά την λήξη του ΨΠ τα ανθρωπίνια δικαιώματα και ο ανθρωπισμός έγιναν η παγκόσμια ιδεολογία μετά το «τέλος των ιδεολογιών». Υπό ρεαλιστική σκοπιά όμως η επικράτηση των δικαιωμάτων σαν οικουμενική ιδεολογία φυσικά δεν σήμανε και το τέλος των συγκρούσεων μεταξύ εθνών και ιδεών. Οι διαρκώς αυξανόμενες ανισότητες-παρά τις ηθικές επιταγές και προκηρύξεις της Δύσης - ανάμεσα στον Βορρά και τον Νότο σε συνδυασμό με τις μαζικές ροές προσφύγων και οικονομικών μεταναστών μας υπενθυμίζουν καθημερινά ότι ο «θρίαμβος» των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συμβαδίζει με τις χειρότερες παραβιάσεις τους.

Ταυτόχρονα εμφανίστηκε η ιδέα του «ανθρωπιστικού πολέμου» που θα παρείχε προστασία στους λαούς από τις κυβερνήσεις τους. Όπως λοιπόν είχε αναφέρει ο Κονδύλης υπήρξε μια εφαρμογή τους κατά περίπτωση αλλά και μια εργαλειοποίηση τους. Το 2005- μετά την επέμβαση των ΗΠΑ στο Ιράκ το 2003 -υιοθετήθηκε από τον ΟΗΕ η αρχή της «ευθύνης προστασίας» (responsibility to protect, R2P) πληθυσμών από τα εγκλήματα των κυβερνήσεων τους. Ιδεατά θα την εξασκούν πρόθυμα μεγάλα κράτη αλλά με την απαραίτητη εξουσιοδότηση του Συμβουλίου Ασφαλείας. Η «ανθρωπιστική» επέμβαση στη Λιβύη ήταν η πρώτη χρήση του νέου θεσμού. Παρά τις σαφείς εντολές του Συμβουλίου Ασφαλείας, η επέμβαση οδήγησε στην ανατροπή του καθεστώτος και στο σημερινό χάος.

Ο θεσμός απέτυχε λοιπόν στην πρώτη χρήση του. Υπήρξε λοιπόν μια οπισθοχώρηση στον προ νεωτερικό δίκαιο πόλεμο, όπου οι ισχυροί επεμβαίνουν όποτε θέλουν και χρησιμοποιούν τον ανθρωπισμό κατά περίπτωση. Δυστυχώς η επίκληση του δίκαιου απέτυχε να δώσει λύσεις σε δύσκολα πολιτικά διλήμματα. Δεν υπάρχει γενικά αποδεκτή απάντηση στη δίκαιη χρήση της βίας αλλά και των επεμβάσεων. Ενδεικτικό της παραπάνω κατάστασης είναι η διακήρυξη εκ μέρους του Τραμπ (12/2020) περί απομάκρυνσης των Αμερικανικών στρατευμάτων από το Αφγανιστάν αποδεικνύοντας

έτσι την έλλειψη στρατηγικής αλλά και συντονισμού στην λήψη αποφάσεων (Borger, 2020).

Στο νέο διαμορφούμενο περιβάλλον λοιπόν διαφαίνεται μια τάση των ΗΠΑ να επανεξετάσουν τον ρόλο τους ως πρωταγωνιστή του ελεύθερου εμπορίου και του παγκόσμιου τοποτηρητή. Ο προστατευτισμός, ο εμπορικός πόλεμος και ο απομονωτισμός που ήταν γνωρίσματα της προεδρίας Τραμπ έθεσαν ζητήματα επαναπροσδιορισμού του στρατηγικού δόγματος με κέντρο την νοτιοανατολική Ασία. Πρέπει να αναφερθεί ότι η πολιτική των ΗΠΑ επί Τραμπ εκμεταλλεύτηκε τα προβλήματα που δημιουργήσαν οι δεκαετίες νεοφιλελευθερισμού και κοινωνικού κατακερματισμού που οι ανισότητες επέφεραν. Παράλληλα οι υποκειμενικές αντιλήψεις σε συνδυασμό με την ανορθόδοξη διάγνωση του διεθνούς περιγύρου οδήγησαν σε μια σειρά αποφάσεων (π.χ. μεταφορά πρεσβείας των ΗΠΑ σε Ιερουσαλήμ) που ενέτειναν μια περιφερειακή αστάθεια στη Μ. Ανατολή. Υπήρξε λοιπόν μια ριζική στροφή η οποία διαφάνηκε και από την αλλαγή από το *Pax Americana* στο *America First*. Το αποτέλεσμα ήταν να στερήσει από τις ΗΠΑ το ρόλο της στις παγκόσμιες υποθέσεις και να δημιουργήσει ένα κενό ισχύος που άλλες δυνάμεις επιχείρησαν αλλά και επιχειρούν να εκμεταλλευθούν (Χειλά, 2020).

Σαν κυριότερο χαρακτηριστικό της μαζικής δημοκρατίας όπως αναφέρει ο Κονδύλης είναι η εμφάνιση του λαϊκισμού στην πολιτική σκηνή. Στην περιπτώσιολογία των ΗΠΑ οι συνέπειες του νεοφιλελευθερισμού και οι κοινωνικοί κατακερματισμοί-που είχε αναγνωρίσει εγκαίρως ο Κονδύλης- σαν συνέπειες των ολοένα διογκούμενων ανισοτήτων ήταν η κύρια αιτία έκφρασης της δυσφορίας αλλά και του άνευ όρων κοινωνικού ανταγωνισμού όπως εμφανίστηκε μετά το 2017 με αποτέλεσμα την ανεξέλεγκτη πόλωση. Το αφήγημα του Τραμπ είναι ο συνεχής πόλεμος του κατεστημένου εναντίον του από την πρώτη στιγμή της καθόδου του στην πολιτική σκηνή (Καπόπουλος, 2020). Ο λαϊκισμός αποτελεί μάλλον εικόνα από το μέλλον και όχι μια παρένθεση (Φωτεινόπουλος, 2020). Αν αυτό δεν γίνει γρήγορα αντιληπτό οι νέοι υποψήφιοι θα βασισθούν στην παρακαταθήκη του Τραμπ και θα είναι δυστυχώς πιο ικανοί και πιο αποτελεσματικοί από τον προκάτοχο τους (Tufekci, 2020) δεδομένου ότι ο Τραμπ δεν αποτελεί την πηγή για την κρίση που βιώνει η Αμερική με τις πρακτικές της παρά ένα βαρύτατο σύμπτωμα της κρίσης (Λούλης, 2020).

Η κόπωση των ΗΠΑ από τις επεμβάσεις (Αφγανιστάν, Ιράκ) σε συνδυασμό με την μετατόπιση πλούτου στην Ανατολή αλλά και τα εύθραυστα καθεστάτα που προέκυψαν από τις αραβικές εξεγέρσεις έχουν καταστήσει μια υποχώρηση της Δύσης

η οποία διστάζει να σπαταλήσει διπλωματικούς και στρατιωτικούς πόρους για διευθέτηση κρίσεων που δεν πλήττουν στρατηγικά συμφέροντα της. Επιλέγει λοιπόν μάλλον να αποστασιοποιηθεί -στο βαθμό που δεν διακυβεύεται η ασφάλεια της – και μελλοντικά οι παρεμβάσεις θα έχουν επιλεκτικό χαρακτήρα (Φίλης, 2017).

Ταυτόχρονα η σημασία των Διεθνών Θεσμών αλλά και συμφωνιών φάνηκε να αποτιμάται μόνο υπό το πρίσμα της συναλλαγής κόστους-οφέλους. Απόδειξη των προαναφερθέντων υπήρξε η αποχώρηση των ΗΠΑ : α) από την συμφωνία του Ιράν για τα πυρηνικά (2018), β) από τον ΠΟΥ (2020) και γ) από την συμφωνία του Παρισιού για το κλίμα (2020). Η αναφορά στην περιπτωσιολογία των ΗΠΑ δεν έγινε τυχαία αλλά από «το γεγονός ότι η δυτικοποίηση του σημερινού κόσμου στο βαθμό που υφίσταται, πραγματοποιήθηκε μάλλον ως εξαμερικανισμός παρά ως εξευρωπαϊσμός έχει λοιπόν βαθύτερη σημασία για την ιστορία της κοινωνίας και του πολιτισμού» (Κονδύλης, 1998)

Προσωπική μου άποψη για την θέση των ΗΠΑ στον 21^ο αιώνα είναι ότι τα στρατηγικά της περιθώρια θα συρρικνωθούν καθώς και άλλες μεγάλες δυνάμεις θα ανέρχονται στα σκαλοπάτια της διεθνούς αξίωσης ισχύος αδιαμφισβήτητα όμως θα συνεχίσει να είναι μια μεγάλη δύναμη. Επομένως δεν θα ανατραπεί ο ιστορικός κανόνας ότι ποτέ δεν υπήρξε και δεν θα μπορέσει να υπάρξει ένας και μόνο ηγεμόνας (Mearsheimer, 2011) .

Συμπεραίνοντας βιώνουμε μια εποχή βαθιάς κρίσης σε όλα τα επίπεδα η οποία εν μέρει είχε προβλεφθεί από τον Κονδύλη αφού υπήρξε στοχαστής ο οποίος έθεσε εαυτόν απέναντι από τις τότε επικρατούσες βεβαιότητες αλλά και ευχολόγια. Έθεσε επιχειρήματα για να υποστηρίξει τις απόψεις του οι οποίες ίσως κρίθηκαν αιρετικές η αντίθετες με το ισοπεδωτικό και καθησυχαστικό πολιτικό κλίμα της εποχής του. Ενώπιον λοιπόν στον ιδεολογικό χυλό που προέτασε το τότε πολιτικό κατεστημένο προσπάθησε -κατά την γνώμη μου – να αρθρώσει μια επιχειρηματολογία όχι φανατικής αντίδρασης αλλά γόνιμης αμφισβήτησης και αναστοχαστικής διάθεσης . Η ευθυκρισία και οξυδέρκεια του απομυθοποίησαν τις πολύ διαδεδομένες προπαγανδιστικές θεωρήσεις που προέβαλαν οι μεταψυχροπολεμικές αξιώσεις ισχύος.

Πηγές-Βιβλιογραφία

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- Crouch, C. (2006). *Μεταδημοκρατία*. Αθήνα: Εκκρεμές.(χ.χ.). Ανάκτηση από <https://web.archive.org/web/20090113201909/http://icasualties.org/oif/IED.aspx>.
- Fukuyama, F. (1992). *Το τέλος της ιστορίας και ο τελευταίος άνθρωπος*. Λιβάνης.
- Hoffman, S. (2011). *Χaos και Βία, η Παγκοσμιοποίηση, τα κατρέοντα κράτη, η τρομοκρατία και η αμερικάνικη εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Huntington, S. (2017). *Η σύγκρουση των πολιτισμών και ο ανασχηματισμός της παγκόσμιας τάξης*. ΠΑΤΑΚΗΣ.
- Mearsheimer, J. (2011). *Η τραγωδία της πολιτικής των μεγάλων δυνάμεων*. ΑΘΗΝΑ: ΠΟΙΟΤΗΤΑ.
- Waltz, K. (2011). *Ο άνθρωπος, το κράτος και ο πόλεμος. Μια θεωρητική ανάλυση*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Γκόφας, Α., & Τζιφάκης, Ν. (2017). *Θεωρητικές προβολές στην Διεθνή Πολιτική*. Αθήνα: ΠΕΔΙΟ.
- Δουζίνας, Κ. (2020, 11 30). Η παρακμή της Αμερικής (2). *Η εφημερίδα των συντακτών*, 13. Ανάκτηση 11 30, 2020
- Ευαγγελόπουλος, Γ. (2016). Παναγιώτης Κονδύλης ένας στοχαστής ενάντια στις βεβαιότητες. Στο Β. Μπογιατζής, Π. .. Νούτσος, & Μ. Παπανικολάου. Αθήνα: Ευρασία.
- Καπόπουλος, Γ. (2020, 11 13). Ραντεβού το 2022. *Η εφημερίδα των συντακτών*, 27.
- Κονδύλης, Π. (1991). *Η παρακμή του Αστικού Πολιτισμού*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Κονδύλης, Π. (1992). *Πλανητική πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Κονδύλης, Π. (1998). *Απο τον 20ο στον 21ο Αιώνα Τομές στην πλανητική πολιτική περι το 2000*. Αθήνα: ΘΕΜΕΛΙΟ.
- Κονδυλης, Π., & Terpstra, M. (1994). Δέκα ερωτήσεις στον Παναγιώτη Κονδύλη. *ΛΕΒΙΑΘΑΝ*(15).
- Λούλης, Γ. (2020, 10 31). Αμερική: μπροστά στις κάλπες και σε βαθιά κρίση. *Η εφημερίδα των συντακτών*, 12.
- Π.Κονδύλης. (1998, Απρίλιος). :Εκπλήσσομαι αν κάποιος συμφωνεί μαζί μου. (Σ.Τσακνιάς, Δημοσιογράφος) Περ. ΔΙΑΒΑΖΩ Τ.384.
- Παπαϊωάννου, Κ. (1995). *ο Άνθρωπος και ο ίσκιος του*. Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις.
- Σούρλας, Π. (1998, 5 3). Για ποια ανθρώπινα δικαιώματα. *Το Βήμα*, 4-5.
- Φίλης, Κ. (2017). *Πρόσφυγες, Ευρώπη Ανασφάλεια*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.

- Φίλης, Κ. (2017). *Τουρκία, Ισλάμ, Ερντογάν*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Φίλης, Κ. (2020). *Η Ελλάδα στη γειτονιά της, προκλήσεις, ανατροπές, κέρδη και ζημίες σε ένα ευμετάβλητο περιβάλλον*. Αθήνα: Παπαδόπουλος.
- Φωτεινόπουλος, Σ. (2020, 11 9). Ο Τραμπ δεν ήταν παρένθεση. *Η εφημερίδα των συντακτών*, 15.
- Χειλά, Ε. (2013). *Οι Διεθνείς Συγκρούσεις στον 21ο αιώνα, Ζητήματα θεωρίας και διαχείρισης*. Αθήνα: Ποιότητα.
- Χειλά, Ε. (2020, 11 10). Πεπραγμένα Τράμπ, προκλήσεις Μπάιντεν. *Η εφημερίδα των συντακτών*, 8.
- Ψήμματος, Θ. (2016, 2 19). Το «τέλος της ιστορίας» και η «σύγκρουση των πολιτισμών». *Εφημερίδα των συντακτών*, 3.

Ξενόγλωσση

- Bloj, R., & Buzmaniuk, S. (2020, 11 16). *Fondation Robert Schuman*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Understanding the new pact on migration and asylum: <https://www.robert-schuman.eu/en/european-issues/0577-understanding-the-new-pact-on-migration-and-asylum>
- Borger, J. (2020, 11 17). *The guardian*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Trump reportedly plans to withdraw nearly half of US troops in Afghanistan: <https://www.theguardian.com/world/2020/nov/16/trump-plans-us-troops-withdrawal-afghanistan>
- Daventry, M. (2020, 10 16). *Euronews*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Turkey reportedly tests Russian air defence system despite US sanctions threat: <https://www.euronews.com/2020/10/16/turkey-reportedly-tests-russian-air-defence-system-despite-us-sanctions-threat>
- Ferguson, J. (2018, 4 5). *NEW YORKER*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Trump's Military Escalation in Somalia Is Spurring Hope and Fear: <https://www.newyorker.com/news/news-desk/trumps-military-escalation-in-somalia-is-spurring-hope-and-fear>
- Friedersdorf, C. (2016, 12 23). *The Atlantic*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Obama's Weak Defense of His Record on Drone Killings: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2016/12/president-obamas-weak-defense-of-his-record-on-drone-strikes/511454/>
- Keohane, R. (1982). The Demand for International Regimes. Στο *International Organization* (Τόμ. 36, σσ. 325-355). The MIT Press.
- Keohane, R., & Nye, J. (2012). Realism and Complex Interdependence. Στο *Power and interdependence* (σσ. 19-31). Longman: Boston.
- Kessler, G. (2019, 3 22). *The Washington Post*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από The Iraq War and WMDs: An intelligence failure or White House spin?: <https://www.washingtonpost.com/politics/2019/03/22/iraq-war-wmds-an-intelligence-failure-or-white-house-spin/>

- Lane, D. (2009). 'Coloured Revolution' as a Political Phenomenon,. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 25, σσ. 113-135,. Ανάκτηση 12 12, 2020, από <https://doi.org/10.1080/13523270902860295>
- Nagi, A. (2020, 2 10). *CARNEGIE MIDDLE EAST CENTER*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Mahra, Yemen:A Shadow Conflict Worth Watching: <https://carnegie-mec.org/2020/02/20/mahra-yemen-shadow-conflict-worth-watching-pub-80986>
- Nolin, P. (2011, 10). COUNTERING THE AFGHAN INSURGENCY: LOW-TECH THREATS, HIGH-TECH SOLUTIONS SPECIAL REPORT NATO PARLIAMENTARY ASSEMBLY. Bucarest, Romania.
- Osseiran, H., & Masi, A. (2018, 4 16). *EURONEWS*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Impact of the Syrian missile strike: <https://www.euronews.com/2018/04/16/impact-of-the-syrian-missile-strike-view>
- Pecoud, A., & Esperti, A. (2017, 6 20). *THE CONVERSATION.COM*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Are NGOs responsible for the migration crisis in the Mediterranean? : <https://theconversation.com/are-ngos-responsible-for-the-migration-crisis-in-the-mediterranean-79699>
- Ruggie, J. (1982). International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order. Στο *International Regimes* (σσ. 379-415). The MIT Press.
- Stronell, A., & Gady, F. (2020, 11 19). *What the Nagorno-Karabakh Conflict Revealed About Future Warfighting*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από World Politics Review: <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/29229/what-the-nagorno-karabakh-conflict-revealed-about-future-warfighting>
- Thebault, R. (2020, 1 11). *The Washington Post*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Texas is rejecting new refugees under Trump executive order: <https://www.washingtonpost.com/immigration/2020/01/10/texas-becomes-first-state-publicly-reject-new-refugees-under-trump-order/>
- Torfeh, M. (2020, 11 28). *BBC*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από Iran's Mohsen Fakhrizadeh: Why was he assassinated?: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-55118140>
- Tufekci, Z. (2020, 11 7). *The Atlantic*. Ανάκτηση 12 12, 2020, από America's Next Authoritarian Will Be Much More Competent: <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/11/trump-proved-authoritarians-can-get-elected-america/617023/>